



Η ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΔΙΔΩ

Uritur infelix Dido

(Βεργίλιος)

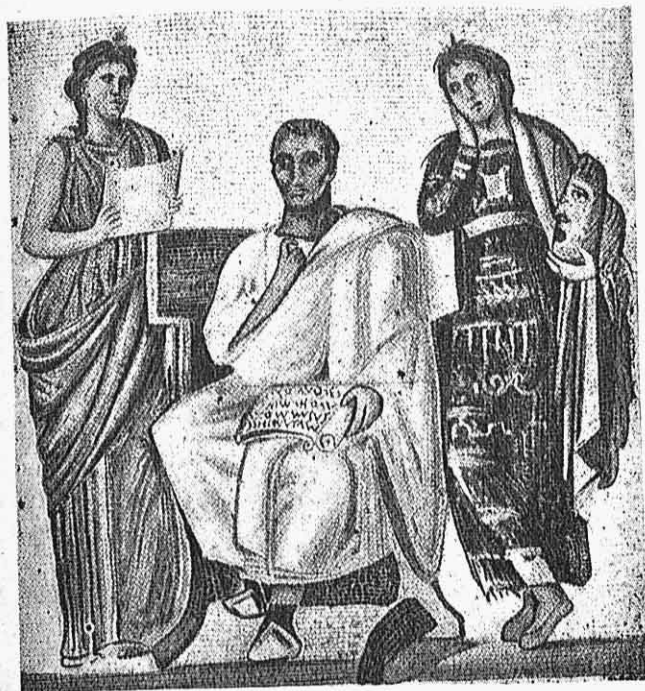
Εὗο ἰσχυροὶ τῆς ἀρχαιότητος λαοί, οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, διεξάγουν πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα μακροὺς καὶ δεινοὺς περὶ ἐπικρατήσεως ἀγῶνας, ἕως οὗ ἡ μὲν Καρχηδών, ἀρχομένου τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος, ἠττηθεῖσα κατὰ κράτος ἀφανίζεται ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἡ δὲ Ῥώμη νικηφόρος συνεχίζει τὴν ἱστορικὴν ἀποστολήν της. Σκηνὰς τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου δράματος, τὸ ὁποῖον ἤσκησε μεγίστην ροπήν εἰς τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κάμουν ὑποκείμενον πραγματείας παλαιότεροι Ῥωμαῖοι ποιηταί, ὡς ὁ Ναίβιος, ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος, καὶ νὰ μὴ ἐπισυνδέσουν μὲ ἀρχαιότερας μυθικὰς παραδόσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Τρωὸς Αἰνείου κτίσιν τῆς Ῥώμης. Καὶ ὁ ποιητὴς Βεργίλιος, ὁ κατὰ δύο περίπου αἰῶνας ὕστερον ἀκμάσας ἐπὶ Αὐγούστου, ὅτε ἡ Ῥώμη, οὕσα ἤδη κυρία τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ὑψώθη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης, ἐπιχειρήσας νὰ ποιήσῃ τὴν Αἰνειάδα, ἤγγουν ἔθνικὸν ἔπος, εἰς τὸ ὁποῖον νὰποκαταφαινῶνται τῶν Ῥωμαίων οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη, ὧφειλεν, ἀκολουθῶν ἐν μέρει τὰ ἴχνη τοῦ Ναιβίου, νὰ συναναμείξῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος του καὶ νὰ συνυφάνῃ μετὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ τοιαῦτα μυθικὰ στοιχεῖα.

Ἡ Διδῶ (ἢ Ἐλίσσα) ἦτο κατ' ἀρχὰς θεότης ὑπὸ τῶν Φοινίκων λατρευομένη, οὐχὶ διάφορος τῆς Ἀστάρτης ἀλλὰ

καὶ ἐπ' αὐτῆς συνέβη, ὅτι καὶ ἐπ' ἄλλων ἀρχαιοτέρων θεοτήτων, νὰ μεταπέσῃ εἰς πρόσωπον ἡρωϊκὸν ἢ μυθικόν. Θυγάτηρ οὖσα τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Μούττωνος, ἔλαβε σύζυγον τὸν θεῖόν της Σιχάρβαν ἢ Σιχαῖον, ἄνδρα μεταξὺ τῶν Φοινίκων πλουσιώτατον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς Διδούς Πυγμαλίωνα, ἄνθρωπον μιαρὸν καὶ κακοῦργον. Ἐπινοήσας οὗτος νὰ νοσφισθῇ τοῦ Σιχαίου τοὺς θησαυροὺς φονεῦει αὐτὸν κρύφα. Ἐπὶ χρόνον πολὺν ἀπέκρυπτον ἐπιμελῶς ὁ Πυγμαλίων τὸ ἀνόσιον τοῦτο ἔργον, παραπλανῶν τὴν ἀτυχή ἀδελφὴν διὰ ματαιῶν ἐλπίδων, ἄχρις οὗ βλέπει αὐτὴ καθ' ὕπνου τοῦ ἀτάφου συζύγου τὸ φάσμα. Περίτρομος πληροφορεῖται παρ' αὐτοῦ τὰ τοῦ ἀνοσιουργήματος καὶ τὸν τόπον, ὅπου ὑπάρχει κεκρυμμένος ὁ ὑπὸ τοῦ ἑναγοῦς ἀδελφοῦ της ἀναζητούμενος θησαυρός, καὶ προτρέπεται νὰ φύγῃ ὡς τάχιστα ἐκ τῆς Τύρου. Δραστηρίως ἡ Διδὼ παρασκευάζει τὰ τῆς φυγῆς, ἔχουσα συνακολουθούς πάντας ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐφοβοῦντο καὶ ἐμίσουν τὸν τύραννον: *Dux femina facti*: γυνὴ τοῦ ἔργου ἡγεῖται. Παραλαβοῦσα δὲ τὸν ὑποδεχθέντα θησαυρόν, ἀφθονον ποσότητα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐγκαταλείπει τὴν πάτριον γῆν καὶ καταπλέει εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Λιβύης, ὅπου ἀγοράζει παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰάρβα, υἱοῦ τοῦ Ἀμμωνος, χῶρον καὶ ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν βοηθημένη ἐπιχειρεῖ εὐελπὶς νὰ κτίσῃ τὴν νέαν πόλιν, τὴν Καρχηδόνα. Ὑψηλὰ αἶρονται τὰ τεῖχη, κτίζεται ἡ ἀκρόπολις, ἐπιστρωννύονται ὁδοί, κατασκευάζονται λιμένες, καταβάλλονται τὰ θεμέλια μεγαλοπρεποῦς θεάτρου, οἰκοδομοῦνται ναοί, τίθενται νόμοι, καθίστανται ἄρχοντες.

Ἐνῶ ταῦτα γίνονται κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς, ἐν Ἀσία καταστραφεῖσθαι ἄρδην τῆς Τροίας ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, ὁ διασωθεὶς Αἰνεΐας, υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης, παραλαβὼν τοὺς Ἐφεστίους θεοὺς, βασιτάζων ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸν παράλυτον γέροντα πατέρα, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν μικρὸν υἱὸν Ἀσκάνιον ἢ Ἴουλον καὶ ἐπακολουθούσης ὀπισθεν τῆς συζύγου Κρεούσης μετὰ πολλῶν ἐταίρων, ἀποφασίζει νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν πάτριον γῆν, καθὼ προωρισμέ-

νος νὰ ἐπιτελέσῃ 'θείαν ἐντολήν, τ. ἔ. νάναστήσῃ; ἀλλαχοῦ τὴν ἀφανισθεῖσαν Τροίαν, νὰ κτίσῃ ἐν Ἑσπερία πόλιν, ἣτις πέφρωται νάροξῃ τῆς οἰκουμένης. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἀντιτάσσεται πολεμία ἢ ἐν Καρχηδόνι λατρευομένη



Ὁ Βεργίλιος (ἐξ ἀνευρεθέντος ψηφιδωτοῦ).

θεὰ Ἥρα, μνησικακοῦσα καὶ μισοῦσα ἔνεκα τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος τὸ τρωϊκὸν γένος. Ἀπέρχεται λοιπὸν ὁ Αἰνεΐας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν διὰ τῶν ἔρειπίων τῆς καιομένης Τροίας καθ' ὃν χρόνον οἱ νικηταὶ Ἀχαιοὶ ἐξηκολούθουν τὸ φοβε-

ρὸν ἔργον τῆς σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τῷ θορύβῳ ἐκείνῳ καὶ τῇ
ταραχῇ γίνεται καθ' ὁδόν, ἄγνωστον πῶς, ἄφαντος ἢ προσ-
φιλῆς Κρέουσα, τὴν ὁποίαν μάτην ἀναζητεῖ περίλυπος ὁ
Αἰνεΐας. Ναυπηγήσας παρὰ τὴν πόλιν Ἄντανδρον στόλον
ἀποπλέει ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Τροίας καὶ ἑπτὰ περίπου
περιπλανώμενος ἔτη καταπλέει εἰς Σικελίαν, ὅπου νέα ἐπι-
σκήπτει συμφορὰ, ὁ θάνατος τοῦ πατρός του Ἀγχίσου.
Ἀπάραντες ἐκ Σικελίας οἱ περὶ τὸν Αἰνεΐαν καὶ πλείοντες
ἤδη πρὸς τὴν ἐπηγγελμένην γῆν, καταλαμβάνονται, ἐνερ-
γούσης τῆς Ἥρας, ἢ ὁποία ἐπεδίωκε τὸν καταποντισμόν
των, ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας, ἀλλὰ σφύζεται τῇ ἐπεμβάσει
τοῦ Ποσειδῶνος ὁ στόλος πλὴν μιᾶς νεῶς καὶ ἐξοκέλλει εἰς
τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς. Παράδοξος σύμπτωσις! Ἄνῆρ παρὰ
θεῶν ἐντεταλμένος νὰ ἰδρῦσῃ πόλιν, πολλὰ πλανηθεὶς κατα-
πλέει ἄθλιος ναυαγὸς εἰς χώραν, ὅπου κτίζεται πόλις.

Ἄγνωστος ἐν ἀγνώστῳ χώρα ὁ Αἰνεΐας πληροφορεῖται
παρὰ τῆς μητρὸς του, τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης, μεταμορφω-
θείσης εἰς Τυρίαν κυνηγέτιν, ποία ἢ τῆς χώρας βασίλισσα·
οὕτως ἀναθαρρήσας σπεύδει εἰς τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας
ἰδὼν ἀφ' ὑψηλοῦ λόφου τὰ τεῖχη ὑψωνόμενα πόσον φυσικὰ
ἀναφωνεῖ! (Αἰνεΐαδος I, 437).

Τρισευδαίμονες σεῖς, τῶν ὁποίων ὑψώνονται ἤδη τὰ τεῖχη¹

Προχωρεῖ εἰς τὴν πόλιν ἀθέατος, διὰ νεφέλης περικεκα-
λυμμένος, ὡς παρ' Ὀμήρῳ ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσερχόμενος εἰς
τῶν Φαιάκων τὸ ἄστυ. Ἐντὸς ἄλλους πολυδένδρου καὶ
εὐσκίου ἐκτίζετο ναὸς τῆς Ἥρας μεγαλοπρεπῆς, ὅπου μετ'
ὀλίγον ἔμελλε νὰ προσέλθῃ ἡ Διδώ, ὅπως ἀσκήσῃ τὰ βασι-
λικά της καθήκοντα. Ἐν τῷ μεταξύ περιεργαζόμενος ὁ
Αἰνεΐας τὰ τοῦ κτιζομένου ναοῦ βλέπει τὰς ὑπὸ τῶν τεχνι-
τῶν ἐξειργασμένας γραπτὰς εἰκόνας, εἰς τὰς ὁποίας ἀπετυ-

¹ Οἱ παρατιθέμενοι ἐκάστοτε στίχοι εἶναι εἰλημμένοι ἐκ τῆς πρὸ
πολλοῦ χρόνου γενομένης μεταφράσεως τῆς Αἰνεΐαδος ὑπὸ τοῦ Ἰακ.
Ρ. Ραγκαβῆ, οὐχὶ ἀπταιστού ἀτυχῶς ἐν πολλοῖς καὶ μὴ ἱκανοποιού-
σης ὡς πρὸς τὴν ποιήσιν τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν συναίσθημα.

ποῦντο σκηναὶ ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ δακρῶν ἐπιφανεῖ πρὸς τὸν παρακολουθοῦντα ἑταῖρον Ἀχάτην, ἀθέατον καὶ αὐτὸν ὄντα: «Ποῖος τόπος πλέον, ποία χώρα δὲν εἶναι πλήρης τῶν πολεμικῶν μας ἄθλων; Νά ὁ Πριάμος! Ἔχει καὶ ἐδῶ ἡ δόξα τὴν πρέπουσαν ἀμοιβήν· ὑπάρχουν ἀκόμη ἄνθρωποι συγκινούμενοι καὶ δακρύνοντες διὰ τὰς συμφορὰς τῶν ἄλλων. Μὴ φοβῆσαι ἡ δόξα αὕτη θὰ σὲ σώσῃ». Προσελθούσης τῆς βασιλίσσης εἰς τὸν ναόν, ἀπροσδόκητον πρὸς τὸν Αἰνεῖαν παρίσταται θέαμα. Ἐπεισέρχονται οἱ ναυαγήσαντες ἑταῖροι, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ὡς καταποντισθέντες, διηγοῦνται πρὸς τὴν Διδῶ τὰ τῆς συμφορᾶς των, μνημονεύουν τοῦ μεγάλου των βασιλέως Αἰνεῖου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἀγνοοῦν ἂν ὑπάρχη ἐν τῇ ζωῇ, καὶ ἰκέται αἰτοῦσι προστασίαν, ὅπως ἀναπλεύσουν εἰς Σικελίαν. Ἡ Διδῶ παρηγορεῖ τοὺς ἰκέτας, ὑπόσχεται πᾶσαν σωτηρίαν καὶ ἐκφέρει τὴν διάπυρον εὐχὴν νὰ ἐβλεπε τὸν Αἰνεῖαν καταπλέοντα εἰς τὴν χώραν τῆς.

Ὁ παρὼν Αἰνεῖας, πάλαι ἤδη ἐπιθυμῶν σφόδρα νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀφανείας, διαλυθείσης τῆς περὶ αὐτὸν νεφέλης, ἀποκαλύπτεται θεοειδῆς καὶ ἐκ χάριτος καὶ κάλλους ἀπαστράπτων· πρῶτιστα πάντων ἐκφράζει πρὸς τὴν βασιλίσσαν τὴν βαθεῖαν του εὐγνωμοσύνην, διότι τόσον συμπαθῶς ᾤκτιρε καὶ προφρόνως ἐδεξιώθη τοὺς δυστυχήσαντας ἑταῖρους του. Ἐκπληκτος ἡ Διδῶ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ θεῶ, ἐρωτᾷ περὶ τῆς καταδιωκούσης αὐτὸν τύχης. «Σὺ εἶσαι, λέγει, ὁ Αἰνεῖας ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐγέννησε τῷ Ἀγχίση ἡ δέσποινα Ἀφροδίτη παρὰ τὰ ρεῖθρα τοῦ Φρυγικοῦ Σιμόεντος; Ἐξ ὅτου ἐκδιωχθεὶς ὁ Τεῦκρος ὑπὸ τοῦ πατρός του Τελαμώνος ἦλθεν εἰς Σιδῶνα, γνωστὰ μὲν εἶναι τῆς Τροίας αἱ συμφοραὶ, γνωστὸν δὲ τὸ ὄνομά σου καὶ τῶν Πελασγῶν οἱ βασιλεῖς. Προσέλθετε τώρα εἰς τὸν οἶκόν μου· πολλὰ καὶ ἐγὼ παθοῦσα γνωρίζω νὰ βοηθῶ τοὺς δυστυχεῖς.» Προσέρχεται ὁ Αἰνεῖας μετὰ τῶν ἑταῖρων του· παραγγέλλει δὲ πρὸς τὸν Ἀχάτην, ἵνα πορευθεὶς ἀγάγῃ ἐκεῖ τὸν προσφιλῆ υἱόν του Ἀσκάνιον, κομισθοῦν δὲ πρὸς τὴν φιλόφρονα βασιλίσσαν πλούσια δῶρα διασωθέντα ἐκ τῶν ῥηριπίων τῆς πεσοῦσης Τροίας, χλαῖνα

διὰ χρυσῶν πεποικιλμένη εἰκόνων, κάλυμμα περιφρασμένον διὰ φύλλων κροκόχρου ἀκάνθου, κόσμος ποτὲ τῆς Ἀργείας Ἐλένης, σκῆπτρον, φερόμενόν ποτε ὑπὸ τῆς Ἰλιόνης, τῆς πρεσβυτάτης τῶν θυγατέρων τοῦ Πριάμου, περιδέριον μαργαριτοκόλλητον καὶ χρυσοῦν διάλιθον στέμμα.

Ἐπὶ τῶν ἀνακτόρων εἰς μεγαλοπρεπῆ αἴθουσαν διὰ βύσσου μὲν καὶ πορφύρας κεκοσμημένην, ἐκ χρυσοῦ δὲ καὶ ἀργύρου ἀπαστράπτουσαν παρατίθεται εἰς τοὺς ξένους πλούσιον δεῖπνον. Ὁμόδειπνοι παρακάθηνται ἄλλοι τε τῶν ἐπισήμων Τυρίων καὶ ἡ Διδῶ. Ἄλλ' ἢ Ἀφροδίτη φοβουμένη μὴ διὰ τῶν δόλων τῆς Ἥρας ἢ ξενία τῆς βασιλίσης μετατραπῆ εἰς ἄσπονδον μῖσος, φροντίζει ὅπως διὰ τοῦ πτερωτοῦ της παιδός, μεταμορφωθέντος ἐπὶ μίαν νύκτα εἰς Ἀσκάνιον, ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ψυχὰς Διδοῦς καὶ Αἰνείου ἔρωτα φλογερόν. Οἱ μὲν λοιπὸν δαιτυμόνες ἀπεθαύμαζον μὲν περιεργαζόμενοι τὰ τοῦ Αἰνείου δῶρα, ἀπεθαύμαζον δὲ τὸν Ἴουλον (I, 712),

ἡ τρισαθλία δὲ μάλιστα Φοίνισσα, θῦμα ὀλέθρου ἐπικειμένου, ἀκόρεστος ἦτο, πυρίφλεκτος ὅλως τὴν τοῦ παιδός καλλονὴν ἐθεώρει, καθὼς καὶ τὰ δῶρα. Ὡς δ' εἰς τὸν τράχηλον οὗτος ἠρτήθη πλακείς τοῦ Αἰνείου καὶ τοῦ ψευδοῦς του πατρὸς τὸ θερμὸν κατενέπλησε φίλτρον, ἦλθ' εἰς τὴν Ἀνασσαν· ἅμα δ' αὐτὴ δι' ὀμμάτων καὶ στήθους προσηλωθεῖσα, τὸν ἔθαλπ' ἐνθέρμως ἐν μέσῳ τῶν κόλπων. Τάλαινα, ποῖος θεὸς παρ' ἑαυτὴν ἀγνοοῦσα.

Τὸ δεῖπνον διαδέχεται ὁ πότος· φαιδρότης, εὐθυμία, γέλως, θόρυβος τῶν εὐωχουμένων. Εἶτα σιγῆς γενομένης ἡ Διδῶ σπένδουσα ἐκ πώματος χρυσοῦ εὐχεται εἰς τὸν ξένιον Δία, ὅπως τὴν ἡμέραν ταύτην καταστήσῃ αἰσίαν εἰς τοὺς Τρῶας καὶ Τυρίους, ἀναμνησκονται δὲ αὐτῆς οἱ ἐπιγιγνώμενοι. Ἐπικαλεῖται τὸν εὐφρόσυνον Βάκχον καὶ τὴν Ἥραν καὶ προτρέπει πάντας χαρμοσύμως νὰ συνορτάσουν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄδει οἱ κιθαρωδὸς Ἰώπας ἐπευφημούμενος ὑπὸ τῶν δαιτυμόνων· παντοῖα δὲ διαλεγομένη τὴν νύκτα ἐκείνην διῆλθεν (I, 749)

ἡ τρισαθλία Διδῶ καὶ τὸν ἔρωτ' ἀπλήστως ἐρρόφα.

Τὴν χαρμονὴν καὶ εὐφροσύνην τὸ ἀπὸ τοῦδε θὰ διαδεχθῆ
μέριμνα καὶ λύπη· εἰς τὸν ὄλβον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς
Διδοῦς θὰ ἐπακολουθήσῃ συμφορὰ καὶ κακοδαιμονία. Ἡ
ὑπ' ἔρωτος ἦδη καιομένη βασίλισσα, ποθοῦσα μάλιστα νὰ
μάθῃ τὰ περὶ Αἰνείου καὶ τῶν περιπλανήσεών του, ἐρωτᾷ
κατ' ἀρχὰς γενικῶς καὶ ἀορίστως περὶ τοῦ Πριάμου καὶ
Ἐκτορος, περὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Διομήδους καὶ τῆς ρώμης
τοῦ Ἀχιλλέως. Διὰ δὲ τῶν ἐρωτημάτων τούτων προπαρα-
σκευάζει ἐπιτηδείως τὴν διήγησιν ἐκείνων, τὰ ὅποια κυρίως
τὴν ἐνδιέφερον χωρὶς μηδὲ τὴν ἐλαχίστην νὰ παρέχῃ ὑπόνοιαν
περὶ τοῦ τοιούτου ἐνδιαφέροντος. Ὑπακούων ὁ Αἰνείας εἰς
τὴν παράκλησιν διηγεῖται τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας καὶ τὰς
κατὰ θάλασσαν περιπλανήσεις του.

Τὴν περὶ τοῦ τέλους τῆς δυσέρωτος Διδοῦς παράδοσιν ὁ
Βεργίλιος παρέλαβε παρὰ προγενεστέρων καὶ ἰδίᾳ, ὡς προ-
εἶπομεν, μετεσκευασμένην παρὰ τοῦ ποιητοῦ Ναιβίου.
Ἄλλ' ὅλως ἴδιον τοῦ Βεργιλίου εἶναι ἢ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου
πρὸς τὴν ὅλην τοῦ ἔπους πρᾶξιν σφριγκτὴ συνύφανσις, ἢ
καλλιτέχνος ἐπεξεργασία καὶ ἢ τραγικὴ ὑποτύπωσις, ἢ ὅποια
καὶ σήμερον ἀκόμη συγκινεῖ καὶ κατανύσσει τοῦ ἀναγνώστου
τὴν καρδίαν. Προστήσας εἰς ἑαυτὸν ὡς πρότυπον μιμήσεως
κατὰ τὴν καθόλου σύνθεσιν τοῦ ἔπους του τὸν Ὅμηρον, ἐν
τῷ ἐπεισοδίῳ τούτῳ ἀπομακρύνεται παντελῶς ἀπὸ τοῦ
Ἑλληνος ἐπικοῦ. Ἡ περιγραφή τοῦ ἔρωτος ὡς πάθους κατα-
φλέγοντος καὶ καταφθειρόντος τὴν ψυχὴν εἶναι τῶν μεταγε-
νεστέρων ποιητῶν τέχνασμα, ἄγνωστον τῷ Ὁμήρῳ. Ὑπάρ-
χουσι μὲν παρ' αὐτῷ σκηναὶ ἐρωτικάι, ἀλλὰ περὶ ἔρωτος
οὐχὶ πολλὰ λέγονται. Αἱ ἐρῶσαι θεότητες δυσαρέστως μὲν,
ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς πρεπούσης εἰς αὐτὰς μεγαλοφροσύνης
ἐπιτρέπουν εἰς τὸν ἥρωά των, τὸν Ὀδυσσεά, νὰποπλεύσῃ· ἢ
μὲν Καλυψὼ φροντίζει περὶ τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἢ δὲ
Κίρκη παρέχει ὁδηγίαν¹. Ὡσαύτως ἡ Λημνία Ὑψιπύλη καὶ
ὁ Ἰάσων παρ' Ἀπολλωνίῳ τῷ Ροδίῳ ἀποχωρίζονται ἀλλή-
λων δακρύνοντες μὲν, ἀλλὰ φιλοφρονέστατα· μόνον ἐν τῇ

¹ Περὶ βλ. R. Heinze, Vergil' s epische Technik, ἔκδ. 3η σελ. 118.

περιγραφῆ τοῦ ἔρωτικῆς πάθους τῆς Μηδείας φαίνεται νεο-
τερῶν ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ἀρμοζόμενος πρὸς τὴν τεχνο-
τροπίαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Αἱ παντοῖαι πλεκτάται,
οἱ δολεροὶ περιελιγμοὶ καὶ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα φλο-
γεροῦ ἔρωτος ἀστοχοῦντος καὶ ὠθοῦντος τὸ θῦμα εἰς ἐκδί-
κησιν ἔγιναν ὑποκείμενον πραγματείας ποιητικῆς εἴδους
ἀνθήσαντος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τοῦ ἐπυλλίου.
Ἄλλ' ὁ Βεργίλιος θελήσας εἰς τῆς Διδουῆς τὸ ἐπεισόδιον νὰ
προσποιήσῃ μείζονα σεμνοπρέπειαν καὶ τὴν ὅλην τούτου
εἰκόνα νὰ φιλοτεχνήσῃ ἀνταξίαν τοῦ ὑψηλοῦ ἠρωϊκοῦ ἔπους,
ἄλλοθεν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ἐδανείσθη προσφρῶς τὰ
χρῶματά του, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἀττικῆς δράματος.

Διαφλεγόμενη ἤδη ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν Αἰνεΐαν ἔρωτος ἡ
Διδῶ ἐμφανίζεται ἐν ἀρχῇ τοῦ IV βιβλίου ἀγωνιζομένη
δεινὸν ἐσωτερικὸν ἀγῶνα. Ἐνύπνια φοβερὰ διαταράττουν
τοὺς ὕπνους της, ὁ πρὸς τὸν ἐπιδημοῦντα ξένον θαυμασμός
διὰ τὰς παντοίας ἀρετάς του, τὴν εὐγένειαν καὶ τὰ ἀνδρα-
γαθήματά του εἶναι μέγας καὶ ἐκδηλοῦται ἀπροκαλύπτως
(IV, 9 κέ).

Ἄνν' ἀδελφὴ μου, ποῖος μ' ἐτάραξε τρόμος ὄνειρων!
τίς εἰς τὴν χώραν ἡμῶν ἐπεδήμησεν οὗτος ὁ ξένος;
ποῖος κατὰ τὴν μορφὴν, ρωμαλέος τὰ ὄπλα, τὸ στήθος!
γέννημ' αὐτὸν ἐκλαμβάνω θεῶν, καὶ ὀρθῶς ἐκλαμβάνω.
Τοὺς δυσγενεῖς ἡ δειλία ἐλέγχει. Ὅποιος ὑπέστη
τούχας! ὁποῖος πολέμων μεγάλας ἐξέθεσε πράξεις!

Ἄλλὰ διαμένει ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ της σταθερὰ καὶ ἀσάλευτος
ἡ πρὸς τὸν σύζυγον τῆς νεότητός της, τὸν Σιχαῖον, πίστις,
νέον δὲ γάμον βδελύσσειται ὡς ἀμάρτημα εἰς τὴν ἐκείνου
σκιά. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ τὴν κατὰ μικρὸν νίκην τοῦ
νέου ἔρωτος διαγράφει κάλλιστα ὁ ποιητὴς ἐν τῷ πρὸς τὴν
ἀδελφὴν του Ἄνναν διαλόγῳ. Πλὴν τοῦ ὅτι ὁ ἀγὼν παρου-
σιάζει πολὺ τὸ τραγικὸν διὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν δύο ἐναν-
τίων συναισθημάτων, ἔχει καὶ μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν
ἐξέλιξιν τῆς ἐπικῆς πράξεως. Ὅποτε ἡ Διδῶ ὁμολογεῖ ὅτι
εἶναι δεινὸν ἀμάρτημα ἡ παράβασις τῆς πρὸς τὸν Σιχαῖον

πίστεως, θὰ ἔλθῃ στιγμή κρίσιμος, κατὰ τὴν ὁποίαν τοῦτο ἐνθυμουμένη θὰ νομίσῃ πλέον τὸν βίον ἀβίωτον.

Ἡ Ἄννα τελεῖ ἔργον ἐμπίστου. Τὸ πρόσωπον τῆς ἐμπίστου εἶναι δημιούργημα τῆς δραματικῆς τέχνης (πρβλ. τὰς τροφούς ἐν τῇ Μηδείᾳ καὶ ἐν τῷ Ἴππολύτῳ τοῦ Εὐριπίδου), χρησιμεύει δὲ εἰς τὸ νὰ πληροφορηθῆται ὁ ἀκροατὴς πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐν μόνον τῶν δρώντων προσώπων γνωρίζει καὶ πρέπει νὰ γνωρίζῃ. Οὕτω δὲ ὁ δραματικὸς ποιητὴς ἀποκαλύπτει πρὸς τὸν θεατὴν τοὺς μυχίους διαλογισμοὺς τῶν προσώπων χωρὶς νὰ καταφεύγῃ διαρκῶς εἰς τὸ μονολογικὸν τέχνασμα. Ὁ Βεργίλιος ὡς ἐπικὸς ποιητὴς θὰ ἠδύνατο μὲν νὰ μεταχειρισθῆ τὸν μονόλογον ἢ τὴν διήγησιν ἢ μεικτόν τι σχῆμα· ἀλλὰ τὸν μονόλογον μεταχειρίζεται ἐπικαιρῶς εἰς τὰ παθητικώτερα μέρη τῆς διηγήσεως, ἀντὶ δὲ τῆς μονοτόνου διηγήσεως ποιῶν τὴν Διδῶ ἐκμυστηρευομένην εἰς ἐμπιστον πρόσωπον, μετατρέπει ἐπιδειξίως τὸ ἔπος εἰς δραματικὴν πράξιν. Ἄλλ' ἢ ἐμπιστος δὲν εἶναι θεράπαινά τις ἢ τροφός, καθὼς ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῇ ἔρωτικῇ ποιήσει τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων· τὸ τοιοῦτο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ τυφλῇ ἀφοσιώσει του ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ ὑποβοηθῆ καὶ νὰ ὑποθάλη τῆς δεσποίνης τὸ πάθος, ἐφαίνετο εἰς τὸν Βεργίλιον, ὅτι εἶχε τι τὸ ταπεινὸν καὶ χυδαῖον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνάρμοστον πρὸς τὸ διάγραμμα καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐπικοῦ λόγου. Διὰ ταῦτα ὁ ρωμαῖος ποιητὴς ἐξέλεξε προσφυῶς τὴν Ἄνναν, ἢ ὁποῖα εἶναι τῆς Διδούς ἢ unanima soror (ἢ ὁμόφρων ἀδελφή). Ἐμφανίζεται μὲν κατωτέρω καὶ ἡ γραῖα τροφὸς Βάρκη, ἀλλ' ἐκτελεῖ ἀπλοῦν δουρικὸν ἔργον.

Ἐν τῇ φοβερᾷ λοιπὸν ἀγωνίᾳ τῆς ἡ Διδῶ, ἀποκαλύπτουσα πρὸς τὴν ἀδελφὴν τὸ πάθος τῆς, προσπαθεῖ νὰ ἐπικουφίσῃ τὴν βαρυαλγὴ καρδίαν τῆς. Συναισθάνεται βαθέως τὸ ψυχικὸν τραῦμα, ἀλλὰ νομίζει ἀντικρυς ἀσέβειαν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὸν νέον ἔρωτα, καὶ τὴν ἀπόφασίν τῆς, ἀπόφασιν ἄλλως εἰλικρινῆ καὶ ἀπροσποίητον, ἐπισχύει δι' ὄρκου φρικτοῦ (IV 23 κ.έ.),

Διακρίνω τῆς πάλαι φλογός μου τὰ ἴχνη·
τὰ βάραθρα δ' ὅμως τῆς γῆς ὑπ' ἐμὲ ἄς ἀνοίξουν
ἢ κεραυνῶν μ' ὃ παντάναξ πατὴρ εἰς σκιάς ἄς μὲ ρίψη,
εἰς τὰς ὠχράς τοῦ Ἑρέβους σκιάς καὶ εἰς νύκνα βαθεῖαν,
πρὶν, ὦ αἰδώς, σὲ βιάσω καὶ πρὶν σου τὰ νόμιμα λύσω.

οἶονεὶ δὲ κατανικήσασα ἑαυτὴν καὶ θριαμβεύουσα ἐπιλέγει (IV, 28).

Ἔστις μοι πρῶτος συνήφθη, ἐκεῖνος ἐμοῦ τὴν ἀγάπην
ἔλαβ', ἐκεῖνος καὶ μόνος αὐτὴν ἄς φυλάττ' εἰς τὸν τάφον.

Διδουῖσα ἢ Ἄννα τοὺς ἐνδομύχους τῆς ἀδελφῆς διαλογισμούς, προσπαθεῖ διὰ συνεχῶν ἐρωτήσεων νὰ τὴν ἐπιταρρύνῃ, καθὼς ἐν τῷ Ἰππολύτῳ τοῦ Εὐριπίδου ἢ τροφὸς τὴν Φαίδραν (στ. 438 - 529). Ἐν πρώτοις λέγει πρὸς αὐτὴν ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ περάσῃ τὴν νεότητά της μόνη ἐν διαρκεῖ θλίψει τηκομένη καὶ ἀνέραστος νὰ μὴ γνωρίσῃ μήτε προσφιλεῖ τέκνα μήτε τῆς Ἀφροδίτης τὰ δῶρα (IV, 34):

Φροντίζου διὰ ταῦτα, νομίζεις, σκιαὶ καὶ τῶν τάφων ἢ τέφρα;

Ἄλλὰ τοὺς δισταγμοὺς τῆς Διδουῆς προσπαθεῖ νὰ κατανικήσῃ παριστῶσα τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑποκαρδίου πόθου της πολιτικῶς ἐπίκαιρον καὶ ἐπωφελεῖ, καθῆκον αὐτῆς ὡς βασιλίσσης. «Ὁλόγυρα κατοικοῦν λαοὶ πολέμοι, οἱ Γαιτοῦλοι, οἱ ἄλκιμοι Νομάδες, οἱ κατέχοντες τὴν ἄξενον Σύρτιν, καὶ οἱ μάχιμοι Βαρκαῖοι ἐνθυμήσου καὶ τοῦ Πυγμαλίωνος τὰς ἀπειλάς· λοιπὸν κατὰ θεῖαν εὐδοκίαν, ἐγὼ πιστεύω, κατέπλευσαν ἐδῶ αἱ Τρωϊκαὶ νῆες. Ἄν συνάψῃς γάμον τοιοῦτον, πόσον μεγάλην θὰ ἴδῃς τὴν πόλιν! πόσον μέγα τὸ βασιλεῖόν σου!» Βλέπουσα δὲ τὴν Διδῶ συνεχομένην ὑπό τινος θρησκευτικοῦ φόβου, συμβουλεύει πρώτιστα διὰ θυσιῶν νὰ αἰτήσῃ παρὰ τῶν θεῶν χάριν καὶ συγκατάθεσιν. «Ἐὰν δὲ ἀποβοῦν κατὰ τὰ ἱερὰ καὶ παντὸς ἀπαλλαγῆς δισταγμοῦ, δύνασαι ἡσύχως καὶ ἐν καθαροῦ συνειδήσει νὰ ἐπιδιώξῃς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ πόθου σου· ἀλλὰ ζήτει μάλιστα νὰ κερδήσῃς καιρὸν» (IV, 5, 1 κέ.):

Ἄπτου δ' εὐθύς τῆς ξενίας κ' αἰτίας βραδύτητος φέρε,
ἕως χειμῶν καὶ ὀμβρώδης Ὠρίων λυσαῖ εἰς τὸν πόντον,
ἕως αἱ νῆες διάβροχοι εἶναι, ὃ δ' ἄῃρ θυελλώδης.

Ἀπαλλαγείσά πως τῶν διαταγμῶν ἢ Διδῶ πείθεται εἰς τῆς ἀδελφῆς τὰς συμβουλὰς· ἐν σπουδῇ προσέρχεται εἰς τοὺς ναοὺς, εὖχεται, ἱκετεύει, προσφέρει θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἥραν, τὴν θεὰν τοῦ γάμου. Ἐκ τῶν σπλάγγων τῶν ἱερείων πειρᾶται, ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ τοὺς μάντις, νὰ κατίδῃ τῶν θεῶν τὴν βούλησιν. Ἀλλὰ ποῖον τῶν θυσιῶν τὸ ἀποτέλεσμα; Ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νὰ δηλώσῃ τοῦτο· καταλείπει δ' ἐπίτηδες σκοτεινόν, ὅπως παρακάμψῃ ἄλλας τεχνικὰς δυσχερείας. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἀδιάφορον τί λέγουν οἱ μάντις· μάλιστα δὲ οὐδ' ἐπαισθάνονται οὗτοι, τί ἀληθῶς ταράσσει καὶ κατατρώχει τῆς Διδουῆς τὴν καρδίαν, φανταζόμενοι ὅτι· προσφοραί, ἱκεσίαι, θυσίαι θ' ἀποδώσουν εἰς αὐτὴν τὴν προτέραν ἡσυχίαν καὶ ἡρεμίαν. Διὸ καὶ ὁ ποιητὴς, συμπαθῶν πρὸς τὴν ὀδυνωμένην ἡρώϊδα τοῦ ἀναφωνεῖ :

Μάντεων ἄνοιαι! τί ὠφελοῦν οἱ ναοὶ κ' αἱ δεήσεις
εἰς τοὺς παράφρονας; φλόξ μεταξὺ διατρώγει τὸν μαλακὸν
μυελόν· σιγηλὸν ἐμφωλεύει εἰς τὸ στήθος τὸ τραῦμα.

Μετὰ πολλῆς λεπτότητος περιγράφονται τοῦ πάθους τὰ ἐξωτερικὰ συμπτώματα. Ἀνησυχία καὶ μέριμνα ὀδυνηρὰ (παραβολὴ τῆς ἐρώσεως πρὸς ἔλαφον, ἢ ὅποια πληγεῖσα ὑπὸ κυνηγοῦ διατρέχει τοὺς δρυμοὺς καὶ τὰ δάση, φέρουσα ἐν τῇ πλευρᾷ τὸ θανατηφόρον βέλος)· περιάγουσα τὸν Αἰνεΐαν ἢ Διδῶ πρὸς ἐπίδειξιν τῶν ἀξιοθεάτων μερῶν τῆς κτιζομένης πόλεως, μόλις ἀρχίζει νὰ ὀμιλήσῃ πρὸς αὐτόν, καὶ ἡ φωνὴ της πιάνεται καὶ κόπτεται· πρὸς νέα καλοῦσα αὐτὸν δεῖπνα ὀρέγεται νὰκούσῃ πάλιν τοὺς τρωϊκοὺς ἄθλους καὶ κρέμαται ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ διηγουμένου· ὅταν τέλος, νυκτὸς ἐπερχομένης, ἀποχωρίζονται :

μόνη κατ' οἶκον κενὸν κατακλίνεται, ὅπου ἐκεῖνος
εἶχε καθίσει· κ' ἐκεῖνον ἀπόντ' ἀκούει καὶ βλέπει
ἢ τὸν Ἀσκάνιον, μὲ τὸν πατέρ' ὀμοιότατον ὄντα,
ἐναγκαλιζεται, ἔρωτ' ἀνέκφραστον οὕτω πλανῶσα.

Ἀλλὰ τὸ πάντων χερίστον, ἀναστέλλεται τῆς πόλεως ἡ κτίσις καὶ τὰ ἔργα πάντα καταμελοῦνται. Τῆς βασιλίσεως τὸ

πάθος γίνεται τόσον ἔκδηλον, ὥστε οὐδὲ τῆς φήμης της κήδεται αὕτη πλέον. Ἡ προστάτις Ἡρα πρὸς πρόληψιν χειροτέρων καὶ ἵνα καθιδρῦση τὸν Αἰνεΐαν ἐν Καρχηδόνι, ἀποφασίζει ἐν συμβουλίῳ μετὰ τῆς Ἀφροδίτης, ὅπως Διδῶ καὶ Αἰνεΐας ἔλθουν εἰς γάμου κοινωνίαν. Ἐκ τοῦ λόγου τῆς Ἡρας πληροφοροῦμεθα ὅτι παρασκευάζονται οὗτοι νὰ ἐξέλθουν εἰς κυνήγιον ἐν μέσῳ πολλῆς ἀκολουθίας. Τῆς ἐξόδου ἢ εἰκὼν εἶναι λεπτομερής· ὁ δὲ ποιητὴς πρὸς ἀπεργασίαν αὐτῆς διέθεσεν δασιλῶς ὅσα ἠδύνατο λαμπρὰ χρώματα. Ἐξέρχονται ἐκλεκτοὶ νέοι, ἔχοντες δίκτυα καὶ ἄρκυς καὶ πλαταύαιγμα δόρατα, καὶ ἵππεις καὶ εὐόσφρητοι κύνες· ἴσταται ἵππος πλήρης χρυσοῦ καὶ πορφύρας, ἔφ' οὗ μέλλει ἡ Διδῶ νὰ καθίση.

Τέλος προβαίνει ἐν μέσῳ πολλῆς θεραπείας ἐκείνη φέρουσα ἐπὶ τῶν ὤμων ποικιλτὴν Σιδωνίαν χλαμύδα· ἔχει φαρέτραν χρυσοῦν καὶ τὴν κόμην χρυσοῦδετον ἔχει, καὶ πορφυρᾶν διὰ πόρπης χρυσοῦς ὑποδένει ἐσθῆτα· ἔρχονται Φρύγες ὁμοῦ καὶ φαιδρὸς μετ' αὐτῶν ὁ Ἰούλος· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ κάλλιστος πάντων προσφέρει Αἰνεΐας συνοπαδός, καὶ ἔλθων μετὰ πάντων ἐνοῦται ἐκείνων.

Ἡ τοιαύτη διεξοδικὴ περιγραφὴ εἶναι μὲν ἰδίᾳ τοῦ ἐπικοῦ ὕφους, ἀλλ' ὁ Βεργίλιος ἐπιδιώκει καὶ τι βαθύτερον, τὴν ὑποτύπωσιν τῆς τραγικῆς περιπετείας. Αἰνεΐας καὶ Διδῶ ἐξέρχονται ὡς ἐν γαμηλίῳ πομπῇ, βασιλοπρεπῶς κεκοσμημένοι, φαιδροὶ καὶ οἰοεὶ μελλόνυμφοι· ἀλλ' ἡ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Διδῶ ὑψώνεται εἰς τὸ ἔπακρον τῆς εὐτυχίας, κατὰ τὴν ὁποίαν παρίσταται ἐν ὅλῃ της τῇ λαμπηδόνι, εἶναι ἡ ὑστάτη καὶ ἅμα διὰ τῆς πληρώσεως τοῦ πόθου ἢ πρώτη ἡμέρα τῶν συμφορῶν καὶ τοῦ θανάτου.

Ἐνῶ τὸ κυνήγιον διεξάγεται ἐν ἀδιαπτῶτῳ ζωηρότητι καὶ τὰ θηρώμενα ζῶα ἄλλα ἄλλοθεν ἀναπηδοῦν, ὁ οὐρανὸς ζοφοῦται καὶ ἐνσκήπτει, ὡς προεῖπεν ἡ Ἡρα, φοβερὰ καταγίς· ἐπιρρήγνυται ραγδαῖος ὄμβρος ἀναμειξ μετὰ χαλάξης, διασκορπίζονται ἐδῶ κέκεϊ οἱ θηρευταὶ ἀναζητοῦντες σέπην. Διδῶ καὶ Αἰνεΐας καταφεύγουν εἰς τὸ αὐτὸ σπήλαιον. Θαυμάσιοι εἰς λόγον ὕφους εἶναι οἱ εἰς τὴν τελετὴν τοῦ μοιραίου γάμου ἀναφερόμενοι στίχοι· ἀντὶ γαμηλίων δάδων

ἀναλάμπουν ἐν τῷ αἰθέρι ἀστραπαί, ἀντὶ φῶδης ὑμεναίου ἀλαλάζουν ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρέων αἱ νύμφαι.

Τὰ τῆς συμβιώσεως Διδούς καὶ Αἰνείου διεξέρχεται ὁ ποιητῆς γοργῶς καὶ οἶονεὶ ἐν παρόδῳ, εὐλαβούμενος τρόπον τινα νὰ παραστήσῃ τὸν ἥρωά του λησμονοῦντα τὴν ὑψηλὴν του ἀποστολήν. Ἀκούομεν μόνον τί διηγεῖται ἡ βδελυρὰ Φῆμη, τῆς ὁποίας οὐδὲν ἄλλο κακὸν γοργότερον ὑπάρχει (IV, 191 κέ):

Ἔστι δὲ ἐκ γένους Τρωῖου Αἰνεῖας διάγει
μετὰ Διδούς τῆς ὠραίας, δεχθείσης αὐτὸν συνειυτήν,
οἱ δὲ ἤδη αὐτοὶ τὸν χειμῶνα τρυφῶντες περῶσι
βασιλικῶν ἀμνήμονες ἔργων, πόθου δ' αἰσχροῦ θιασῶται.

Ἄλλ' ὅτι πάντα ταῦτα εἶναι κατάφωρος διαστροφὴ τῆς ἀληθείας, μανθάνομεν βραδύτερον, ὅτε ὁ Ἑρμῆς καταλαμβάνει τὸν Αἰνεῖαν οὐχὶ μαλθακῶς διάγοντα, ἀλλ' ἐνδελεχῶς καὶ δραστηρίως προσκείμενον εἰς τὸ ἔργον τῆς κτίσεως τῆς νέας πόλεως. Στρέψασα ἡ ἀπαισία Φῆμη τὰ βήματα πρὸς τὸν Ἰάρβον, ἐξάπτει αὐτὸν, πλήρης δ' ὀργῆς οὗτος, διότι ἀποκρούσασα αὐτὸν ἡ Διδὼ ἔλαβε σύζυγον τὸν ἔπηλυν Αἰνεῖαν, ἐπικαλεῖται τοῦ Διὸς τὴν ἀρωγήν. Ἐπακούσας δ' αὐτοῦ ὁ Ζεὺς καταπέμπει τὸν Ἑρμῆν, ὅστις εὐρὼν τὸν Αἰνεῖαν ἀσχολούμενον ἀκαταπονήτως περὶ τὴν ἴδρυσιν τῆς ὑψηλῆς Καρχηδόνας ἐπιπλήττει ὡς ἐπιλήσιμονα τῆς θείας του ἐντολῆς.

Ἐπὶ τῇ ὄψει τοῦ θεοῦ στέκει ὁ Αἰνεῖας ἀναυδος καὶ ἔκφρων· ὀρθοῦται ὑπὸ φρίκης ἢ κόμης του καὶ ἡ φωνὴ του πιάνεται· ὑποχωρεῖ εἰς τὸ ἀπρόοπτον κέλευσμα (IV, 281).

Ἦδη νὰ φύγῃ ποθεῖ καὶ τὴν γῆν τὴν γλυκεῖαν ν' ἀφήσῃ.

Ὅποσὴν ὀδύνην ἐπὶ τούτῳ ἠσθάνετο ὁ Αἰνεῖας, ἐμφαίνεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὀνομάζοντος τὴν χώραν τῆς Διδούς γλυκεῖαν (*dulces terrae*). Ἄλλ' εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ποιήσας ὁ Βεργίλιος τὸν ἥρωά του ὑποτιασσόμενον εἰς τοῦ Ἑρμοῦ τὸ ἐπίταγμα, ἠθέλησε συμβολικῶς νὰ τὸν παραστήσῃ ὑπέκοντα εἰς τὸν **λόγον**, ὅστις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὀφείλει κατὰ τὴν στωϊκὴν διδασκαλίαν νὰ δεσπόζῃ τῶν **παθῶν**. Ἐχων

δὲ πιθανῶς ἐν νῶ τὴν παρ' Ὀμήρῳ (Ἰλιάδος Α) σκηνὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἐπιπληττούσης τὸν μνηνίοντα Ἀχιλλέα, εἰκονίζει διὰ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ πᾶν ὅ,τι συνέβη ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ τοῦ Αἰνείου. Κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν θέαν τῆς ἐγειρομένης ἀκροπόλεως τῆς Καρχηδόνας εἶναι ψυχολογικῶς ἀληθές τὸ ὅτι ὁ ἥρωας, ἐξαίφνης καὶ μετ' ἀπροσμάχητου δυνάμεως ἐπικρατήσαντος τοῦ λόγου, συνέρχεται εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀναπλάττει τὴν παράστασιν ἐκείνης τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν ἡ μοῖρα ὤρισεν εἰς αὐτὸν νὰ κτίσῃ. Ὅτι ὁ Αἰνείας διάκειται ἐρωτικῶς πρὸς τὴν Διδῶ, τοῦτο ἀρκεῖται νὰ ὑποδηλώσῃ ἐκάστοτε ὁ ποιητής, ἀλλ' οὐδέποτε ποιεῖ τούτους ἐκτρεπομένους εἰς περιπαθῆ τινα ὀδύνην οὐδὲ τὸν ἥρωά του αὐτὸν ἐκδηλοῦντα ζωηρότερον τὸ πάθος του· διότι ἦτο καταφανῶς ἀδυναμία τις τὸ ὅτι ὁ Αἰνείας διὰ τὸν πρὸς τὴν Διδῶ ἔρωτά του ἐλησμόνησε πρὸς καιρὸν τὸν ὑψηλὸν προορισμόν του.

Μετὰ τὸ κέλευσμα τοῦ θεοῦ ἀπορεῖ ὁ Αἰνείας τί νὰ κάμῃ, πῶς νὰ ὀμιλήσῃ πρὸς τὴν ἐμμανῶς ἐρῶσαν βασίλισσαν. Μετά τινος ἐνδοιασμοῦ διατάσσει τοὺς ἐταίρους νὰ παρασκευάσουν τὸν στόλον πρὸς ἀπόπλουν. Τὰ τῆς παρασκευῆς πρώτη αὐτῇ ἡ βασίλισσα ὑποπτεύει καὶ προαισθάνεται ἐν τῷ πάθει της (*τίς δύναται ν' ἀπατήσῃ ἐρῶσαν;*) καὶ παρὰ τῆς Φήμης μανθάνει τὰ ἀκριβῆ, ἐφ' ᾧ καὶ

ἔκφρων ἐμάν' ἡ Διδῶ καὶ διάφλεκτος ὄλωσ πλανᾶται
διὰ τῆς πόλεως ὥσπερ Θυιάς.

Καταληφθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπ' ἔρωτος ἡ Διδῶ παρεβλήθη πρὸς πληγεῖσαν ἔλαφον, ἡ ὁποία φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ βέλος διατρέχει δάση καὶ δρυμούς· τοῦ πάθους τὴν ἔκρηξιν δὲν ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ ἡ φήμη τῆς βασιλείας. Τώρα δὲ προὑπονοήσασα τὰ τεκταινόμενα καὶ ἐξισταμένη τὰς φρένας παραβάλλεται πρὸς Θυιάδα ἢ Μαινάδα, τὴν ὁποίαν ἐξεγείρουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Βάκχου τὰ ἐκ τοῦ ναοῦ κινούμενα ἱερὰ καὶ περιάγουσιν εἰς ἔκστασιν τὰ τριετηρικὰ ὄργια. Ἐκεῖ μὲν ἐν τῷ πάθει της ἀδιαφορεῖ περὶ τῆς φήμης της, ἐνταῦθα δὲ ἐν τῷ ἀπελπισμῷ της ὀλιγωρεῖ καὶ πάσης εὐσχη-

μοσύνης γίνεται μαινάς. Παρατηρητέα δὲ τοῦ ποιητοῦ ἡ τέχνη: Ἐπικῶς ὢν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πραττομένων δὲν περιγράφει συναισθήματα, ἀλλ' εἰσάγει αὐτὴν τὴν ἡρωίδα του ἐκδηλοῦσαν ταῦτα τῶν δὲ συναισθημάτων ἡ ἐπίτασις προβαίνει στενῶς συνεξευγμένη μετὰ τὴν προοῦσαν ἑξωτερικὴν πράξιν. Πᾶσα νέα τῆς πράξεως φάσις παριστᾷ καὶ ὠρισμένην τῆς ψυχῆς κατάστασιν.

Βεβαιωθεῖσα ἤδη περὶ τοῦ ἀπόπλου ἡ Διδὼ ἐν τῷ πρώτῳ πρὸς τὸν Αἰνεΐαν λόγῳ τῆς ἐκφράζει κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν *δδυνηρὰν κατάπληξίν τῆς* καὶ τὸν ἐλέγχει (IV. 305 κ. ἑ.):

Νὰ ὑποκρύψῃς λοιπὸν τὴν τοσαύτην σου σὺ ἀνομίαν
ἤλπισας, λάθρα τῆς γῆς τῆς ἐμῆς νάποδράσῃς σκοπεύων;
οὔτε οἱ ἔρωτες, οὔτ' αἱ ποτε δεξιῶν ἀντιδόσεις
οὔτε ὁ θάνατος κἂν τῆς Διδουῆς ὁ σκληρὸς σ' ἐμποδίζει;

Ἄλλ' ἔπειτα *ἐλπίζουσα* ὅτι θὰ κινήσῃ τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειάν του *ἱκετεύει*. (314)

Φεύγεις ἐμέ; μὰ τὰ δάκρυ' αὐτά, μὰ τὰς σᾶς ὑποσχέσεις
(διότι οὐδὲν δι' ἐμὲ τὴν ἀθλίαν ἐφύλαξα ἄλλο)
μὰ τὴν ἡμῶν συζυγίαν, τοὺς μόλις ἀρχίσαντας γάμους,
γάριν ἂν εἰδὲς τίνα παρ' ἐμοῦ ἢ τερπνόν σοι ποτέ τι
ἦτ' ἀπ' ἐμοῦ, σπλαγγίσθητι τοῦτον τὸν πίπτοντα οἶκον·
δέομαι (ἂν εἰσακούωμ' εἰσέτι), μετάβαλε γνώμην.

Αἱ ἱκεσίαι ἀναφέρονται εἰς τὸ *παρελθόν* (αἱ τῆς Διδουῆς εὐεργεσίαι καὶ τὰ τερπνὰ τῆς συζυγίας), εἰς τὸ *παρόν*, ὅπου παρατήρει τὴν παρὰ τῆς Διδουῆς ψυχολογικῶς λεπτοτάτην προσαγόρευσιν τοῦ Αἰνεΐου ὡς *ξένου* οὐχὶ ὡς συζύγου:

Γένη Λιβύων, δυνάσται, Νομάδες καὶ Τύριοι πάντες
ἔνεκα σοῦ μὲ μισοῦσι. Ναί! ἔνεκα σοῦ ἀλεσβέσθη
καὶ ἡ αἰδῶς καὶ τὸ κλέος τὸ πρῶτον, δι' οὗ ἀνυψομένην
μέχρις ἀστέρων. Εἰς τίνα μ' ἀφήνεις ἐκπνεύουσαν, ξένη;
Τοῦτο τὸ ὄνομα ἤδη ἀντὶ τοῦ συζύγου μου μένει,

καὶ εἰς τὸ *μέλλον* (ὁ Πυγμαλίων θὰ κατακρημνίσῃ τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ὁ Ἰάφρας θάπαγάγῃ αἰχμάλωτον τὴν Διδῶ). Ἡ δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος σκέψις ἀναβιβάζει τέλος φυσικώτατα εἰς τῆς Διδουῆς τὰ γέγηθ' ἡ τρυφερώτατον ἐκεῖνο παράπονον, ὅτι ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῆς δὲν θὰ ἔχη τοῦλάχιστον

γεννηθέντα μικρόν τινα Αινείαν, παίζοντα ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ ὑπενθυμίζοντα ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἠγάπησε:

Ἄν κἄν ἐνέχυρον μοῦθελε μείνει πρὸ τῆς φυγῆς σου γόνος ἐκ σοῦ, εἰς τὸν οἶκον μου ἂν ὁ μικρὸς μου Αἰνεΐας ἦτο προσπαιζών, ὅστις σὲ νάναπλάττη διὰ τοῦ προσώπου, δὲν θάστερουμένη τῶν πάντων, δὲν θάμενα ὅλως ἐρήμη.

Εἰς τοὺς λόγους τῆς Διδουῆς δὲν μένει ἄκαμptos οὐδ' ἀσυγκίνητος ὁ Αἰνεΐας, ὡς καὶ παρὰ τοῦ ποιητοῦ ὑποδηλοῦται λέγοντος ὅτι οὗτος «ἐντόνως κατεπίεζεν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν θλίψιν», ἀλλὰ νουθετηθεὶς ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ «ἀκίνητον εἶχε τὸ ὄμμα εἰς τοῦ Διὸς τὰς βουλὰς». Διαβεβαιῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου τὴν βασίλισσαν ὅτι, ἐφ' ὅσον πνέει, εὐγνώμων θὰ ἐνθυμηταὶ τὴν εὐφρογέτησασαν, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἀπολογίαν του διὰ τῆς ρητορικῆς φράσεως *pro te pauca loquar* (πρὸς δικαιολογίαν τῆς πράξεώς μου ὀλίγα θὰ εἶπω), ἢ ὁποῖα εἰς τὸν ἐπιπολαίως ἐξετάζοντα προσπίπτει πὺς ὑπόψυχρος καὶ παραδόξος, καὶ ὅμως ἔχει βαδιύτερον λόγον. Συγκεκίνημένος ἐκ τῶν ὀδυρμῶν τῆς Διδουῆς ἐκινδύνευε νὰ παύσῃ ὁ Αἰνεΐας νὰ εἶναι κύριος ἑαυτοῦ (ὡς δεικνύει καὶ ἡ πρότασις *dum memor ipse mei* ἐφ' ὅσον εἶμαι μνήμων αὐτὸς ἑμαυτοῦ), διὰ τῆς φράσεως δ' ἐκεῖνης ἀνακαλεῖ τρόπον τινὰ ἑαυτὸν εἰς τὴν ἡρεμον τοῦ πράγματος ἐξετάσιν. Συντομώτερον μὲν ἀπαντᾷ πρὸς τὰς αἰτιάσεις τῆς Διδουῆς

λάθρα ἐγὼ νάποδράσω τῆς γῆς σου
δὲν ἐστοχάσθην ποτέ, νυμφικὰς δ' οὐδέποτ' ἀνήμα
δαδας ἐνταῦθα, οὐδ' ἤλθον δεσμοὺς νὰ συνδέσω τοιούτους.

διεξοδικώτερον δ' ἐπιχειρεῖ νὰ παραστήσῃ ὅτι κατὰ θεῖον χρησμόν σπεύδει εἰς τὴν Ἰταλίαν: *hic amor, hic patria est*. Τοῦτο ἐπιτάττει εἰς αὐτὸν ὁ Ἀπόλλων καὶ οἱ Λύκιοι χρησμοὶ τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου ἢ εἰκὼν ἐμφανίζεται καθ' ὑπνοὺς τεταραγμένη καὶ σκυθρωπὴ καὶ τὸν προτρέπει, καὶ τέλος αὐτὸς ὁ ἄγγελος τῶν θεῶν τὸν προστάττει. Παριστᾷ ἑαυτὸν ὑπέκοντα εἰς ὑπερτέραν ἐντολήν, συναισθάνεται ὅτι καὶ ἡ ὑποχώρησις αὕτη ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει αὐτὸν ἐπιβαρύν-

νει ἢ δὲ τοιαύτη ἀγωνιώδης κατάστασις τὸν ἀποδεικνύει ἀνθρωπίνως ὑπέροχον καὶ συμπαθῆ. (360 κ. ἔ.)

Παῦσε κ' ἐμὲ νὰ ἐλέγχῃς καὶ σοῦ τὴν καρδίαν νὰ καίῃς,
εἰς Ἰταλίαν ἀκούσιος σπεύδω.

Ἐπιτιμήσασα κατ' ἀρχὰς ἡ Διδῶ καὶ ἔπειτα ἱκετεύσασα τὸν Αἰνεῖαν ἐφαινετο ὅτι δὲν ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ νὰ κινήσῃ τὸν οἰκτόν του καὶ νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος. Ἀλλὰ τῶρα κατανοοῦσα ἐκ τῶν λόγων του ὅτι τὸ πᾶν ἀπώλετο, ἐπὶ τέλους τὸν ἀποπέμπει πλήρως μίσους καὶ μετὰ καταφρονήσεως (381):

ἀπελθε· ζήτ' Ἰταλίαν καὶ κράτος, περῶν τὰς θαλάσσας.

Ἄξιοι σημειώσεως αἱ λεπταὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως ἀποχρώσεις, τὰς ὁποίας ἐπιδεξιῶς εἰκονίζει τοῦ ποιητοῦ ὁ χρωσιστῆρ: πρῶτον μὲν (362 κ. ἔ.).

ὦραν πολλὴν καὶ λοξῶς ἐθεώρει αὐτὸν ὀμιλοῦντα,
στρέφουσα ἔνθεν ἀκκεῖθεν τὰ ὄμματα. Βλέμματι δ' ὄλον
σιωπηλῶ ἐπεσκόπτει.

Ἐπειτα δ' ἐμμανῆς ὄνειδίζει εἰς αὐτὸν ψυχῆς σκληρότητα καὶ ἀσπλαγχίαν, τὸν ὀνομάζει γέννημα τοῦ ὑψικρήνου Καυκάσου καὶ θρέμμα τῶν τίγρεων τῆς Ὑρκανίας. Ἀπαξιούσα νὰ τὸν κοιτάξῃ καὶ οἶονεὶ ὡς ἀπόντα νομίζουσα, παραθαρρύνει ἑαυτὴν εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀργῆς: (368)

Τί νὰ κρυφθῶ; ἢ ποῖα χειρότερ' αὐτῶν νὰ προσμένω;
μήπως ἐστέναξεν, ὅταν ἐθρήνουν, ἢ μήπως μὲ εἶδε;
μήπως ἐδάκρυσ' οἰκτίρας ἢ κἂν εὐσπλαγχνίσθη ἐρώσαν;

Ἐνθυμουμένη ὅτι ἄθλιον ναυαγὸν αὐτὸν καὶ τοὺς ἑταίρους δεχθεῖσα εἰς τὴν χώραν τῆς καὶ καταστήσασα κοινωνὸν τοῦ κράτους, τοιαῦτα τῶρα ὑπ' αὐτοῦ πάσχει, ἀναφωνεῖ (373 κ. ἔ.).

Πίστις ποῦ ἔμεινες πλέον; πτωχὸν εἰς ἀκτὰς ἐρριμμένον
τὸν παραδέχομαι· μέρος τοῦ κράτους μου ἀφρων τοῦ δίδα,
σῶζω καὶ στόλον αὐτοῦ καὶ συντρόφους ἐκ φθορᾶς καὶ θανάτου
φεῦ, Ἐρινύες μ' ἐλαύνουν!

Ἐπαναλαμβάνει μετὰ πικροῦ σαρκασμοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰνείου ρηθέντα περὶ χρησμῶν ἐπιτασσόντων τὸν εἰς Ἰταλίαν πλοῦν καὶ περὶ ἐμφανίσεως τοῦ Ἑρμοῦ, ὑπολαμβάνουσα πάντα ταῦτα προσχήματα αὐτοῦ ἐπιζητοῦντος νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἀπιστίαν του (376 κ. ε).

πότ' ὁ Ἀπόλλων μαντεύει,
 πότε οἱ λύκιοι κληροὶ καὶ πότ' ὁ διάκτορος θεῖος
 φέρει Διὸς τοῦ ἰδίου ρητὴν προσταγὴν δι' ἄερος.
 αὕτη δὰ εἶναι ἡ φροντίς τῶν θεῶν! τὰ τοιαῦτα ταράττου
 τὴν ἡρεμίαν των!

Τέλος ἐπαναστρέφουσα τὰ βλέμματα πρὸς τὸν Αἰνεῖαν ἀγριωπά ἐξαγγέλλει τὰς φοβερὰς ἐκείνας ἀράς, αἱ ὁποῖαι μέλλουν νὰ εἶναι δι' αὐτὸν μοιραῖαι καὶ ὀλέθριαι.

Πλὴν μετὰ τῶν σκοπέλων, ἐλπίζω, θεοῦ εὐδοκοῦντος
 δίκην τὴν σὴν ὑποστάς, τὴν Διδῶ νὰ καλέσης συχνάκις·
 διὰ φλογῶν ζοφερῶν θὰ διώξω σε πόρρω ἀποῦσα·
 ἀπὸ τοῦ σώματος πάλιν δ' ἀφοῦ χωρισθῇ ἡ ψυχὴ μου,
 βλέπων με, φαῦλε, σκιάν πανταχοῦ, τὴν ποιήν θάποτίσις·
 εἰς τῶν νερτέρων τὰ βάθη θὰ λάβω τὴν εἶδησιν ταύτην.

Ἡ Διδῶ διακόπτουσα ἐν τῷ μέσῳ τὸν λόγον φεύγει βαρύνθυμος χωρὶς νάναμένη ἀπάντησιν τοῦ Αἰνείου θέλοντος νὰ εἴπῃ παρηγόρους λόγους, ἀλλὰ δισταζόντος.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς γνωρίζων κάλλιστα νὰ ἐκκαλύπτῃ καὶ τὰς λεπτοτάτας τῆς καρδίας πτυχάς, ἐπινοεῖ νέα τεχνάσματα, ὅπως καταστήσῃ συμπαθεστέραν τὴν ἡρωίδα του. Ἡ ἀτυχὴς βασίλισσα δὲν ἐπιμένει ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν πρὸς τὸν Αἰνεῖαν σκαιὰν ἐκείνην συμπεριφορὰν οὐδ' ἐγκαρτερεῖ εἰς τὴν ἀγερωχίαν της. Ὅταν βλέπῃ τὴν ἐν τῷ λιμένι πολλὴν κίνησιν καὶ τὴν πρὸς ἀπόπλουν παρασκευὴν τοῦ στόλου, ὅταν παρατηρῇ τοὺς Τρῶας μετὰ σπουδῆς ἐπιλαμβανόμενους τοῦ ἔργου, ἡ ἀγερωχία της ἀρχίζει κάπως νὰ ὑποχωρῇ. Ὅπόσῃν δὲ τοῦτο εἶχε σημασίαν διὰ μίαν μεγαλόφρονα βασίλισσαν, ὡς ἡ Διδῶ, φανερώνει ὁ ποιητὴς διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν περιπαθοῦς ἀποστροφῆς του. (408 κέ.)

Τί, ὦ Διδῶ, συνησθάνθ' ἡ ψυχὴ σου εἰς θεάν τοιαύτην,
 πόσον ἐστέναξες, ὅταν ἀφ' ὕψους τοῦ τείχους τὴν ὄχθην

εἶδες τοσοῦτο νὰ βράζῃ, τὰ ὕδατα δὲ τῆς θαλάσσης
ὑπὸ τοσοῦτων κραυγῶν νὰ ταράττωνται εἶδες ἐμπρὸς σου!

Ἐποχοῦσα λοιπὸν ταπεινοῦται :

* Ἔρος δεινέ, τῶν θνητῶν τὰς καρδίας εἰς τί δὲν βιάζεις;
πάλιν εἰς δάκρυα νέα, εἰς νέας καὶ πάλιν δεήσεις
κατηναγκάσθη!

Ἀποφασίζει ἱκετεύουσα νὰ αἰτήσῃ ὡς ὑστάτην χάριν παρὰ τοῦ Αἰνείου βραχεῖαν τουλάχιστον τοῦ ἀπόπλου ἀναβολήν, ἕως οὗ ἐθισθῆ εἰς τὴν προσδοκίαν τοῦ ἀλγεινοῦ ἀποχωρισμοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ Διδῶ διαφυλάττει τὴν ἀξιοπρέπειάν της. Δὲν ταπεινοῦται, ὅπως ἐν τῇ ποιήσει τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἡ Ἀριάδνη ἐνώπιον τοῦ Θησέως, ἡ ὁποία ἐπιθυμεῖ νὰ διαμεῖνῃ παρ' αὐτῶ, ἂν μὴ ὡς σύζυγος, ἀλλ' ὡς θαλαμηπόλος ἢ θεράπαινα· οὐδ' εἶναι ἡ ταπείνωσις αὐτῆ προσπεποιημένη, ὡς τῆς Μηδείας παρ' Εὐριπίδῃ. Προσέτι δὲ τὴν ὑστάτην ταύτην ἀπόπειραν ἐπιχειρεῖ οὐχὶ αὐτὴ αὕτη, ἀλλ' ἀναθέτει εἰς τὴν ἀδελφὴν Ἄνναν, τὴν ὁποίαν πέμπει, ἵνα ἰκέτις πείσῃ τὸν *ὑπερήφανον ξένον*. Ἄξιος δὲ παρατηρήσεως ὁ τρόπος καθ' ὃν πειρᾶται νὰ καταπείσῃ ἑαυτήν, ὅτι οὕτω τὸ πρᾶγμα θάποβῆ καλῶς (420 κέ) :

ἦδ' εἰς ἐμὲ τὴν ἀθλίαν, Ἄννα μου,
μίαν ἐπέτελεσε χάριν· ὁ ἄπιστος μόνην ἐκεῖνος
σὲ ἐκτιμῶν, τῆς ψυχῆς του εἰς σὲ τὰ κρυπτά διεκοῖνον·
μόνη γνωρίζεις καὶ πότε καὶ πῶς πρὸς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃς.

Διὰ τῶν τοιούτων λόγων ἐκφράζεται ἐμμέσως τὸ πικρὸν παράπονον ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ Διδῶ οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ ἀμέριστον τοῦ Αἰνείου τὴν πίστιν. Ἄλλὰ τώρα μεσολαβούσης τῆς ἀδελφῆς πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ πατηθῆ τόσον σκληρῶς ὑπ' αὐτοῦ; Ἄλλως δὲ καὶ ἡ αἰτουμένη χάρις δὲν εἶναι μεγάλη τις. «Δὲν ἀπαιτῶ παρ' αὐτοῦ τὴν προτέραν σύζυγιαν, τῆς ὁποίας ἐφάνη προδότης, οὐδὲ νὰ τὸν στερήσω τοῦ ὠραίου Λατίου του ζητῶ· ἐλαχίστην ἀναβολὴν τοῦ ἀπόπλου, ἕως οὗ ἠττημένη ὑπὸ τῆς τύχης διδᾶν νὰ φέρω γενναίως τὴν λύπην». Ἄλλὰ καὶ τὸ ἔσχατον τοῦτο μέτρον τίποτε δὲν ὠφελεῖ. Ἄγνοεῖ ἡ δυστυχὴς Διδῶ

ὅτι ἀγωνιζομένη νάνακτῆση τὸν ἔρωτα τοῦ Αἰνείου ἀγωνίζεται κατὰ τῆς ἀδυσωπῆτου Εἰμαρμένης. Ὁ Αἰνεῖας καὶ πρὸς τῆς ἀδελφῆς τὰς ἰκεσίας διαμένει ἀκίνητος καὶ ἀκαμπτος.

Ἰσταί' ἐναντία ἡ Μοῖρα, θεὸς δὲ τὰ ὄτα του φράττει.

Ὅποσιν ὀδύνην ἐπὶ τούτῳ ἐνδομύχως αἰσθάνεται ὁ Αἰνεῖας, τοῦτο καὶ πάλιν ὑποδηλοῦται διὰ τῆς ἐπιφερομένης μεγαλοπρεποῦς παραβολῆς (441 κ'ε): «καθὼς πνοαὶ τοῦ βορρᾶ βάλλον ὑψίκομον δρῦν, ἀμιλλώμεναι νὰ τὴν ἐκριζώσουν, αὕτη δεινὸν ἦχει καὶ τὰ φύλλα σειόμενα καταστρώνουν τὴν γῆν, παραμένει δὲ ἄσειστος»,

οὕτως ὁ ἦρως πυκνοὺς ὑπεδέχετο ἔνθεν καὶ ἔνθεν λόγους καὶ ἔνδον τοῦ στήθους μεγάλην ἠσθάνετο θλίψιν, ἔμεν' ἔδραϊος δ' ὁ νοῦς καὶ τὸ δάκρυ κατέρρεε μάτην».

Πᾶσα ἐλπίς ἀπωλέσθη· ἡ Διδῶ ἐπιποθεῖ νάποθάνη καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πόθου ἐπισπεύδουν παντοῖα σημεῖα καὶ τέρατα: αἱ ἐπὶ τῶν βωμῶν ἱεραὶ σπονδαὶ μελαίνονται, ὁ ἐπιχυνόμενος οἶνος μετατρέπεται εἰς ἀπαίσιον αἶμα, ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ οἴκῳ ἰδρυμένου μαρμαρίνου ναϊδρίου, ἀφιερωμένον εἰς τὴν σκιὰν τοῦ τεθνεῶτος συζύγου, ἀκούονται νύκτωρ φωναὶ καὶ λόγοι ἐκείνου ἀνακαλοῦντος αὐτήν, ὁ μονήρης βύας ἀπὸ τῆς στέγης ἀναπέμπει μακρὰς καὶ γοερὰς κραυγὰς, πολλαὶ τῶν μάντεων προρρήσεις τὴν ἀναταράττουν, ὑπὸ τοῦ Αἰνείου αὐτοῦ ἀγριωποῦ καταδιώκεται καθ' ὕπνου καὶ φαντάζεται ὅτι μόνη δι' ἐρήμου χώρας πλανωμένη ἀναζητεῖ τοὺς Τυρίους. Δυσπαθοῦσα λοιπὸν ἡ βασίλισσα καὶ βαρνομένη νὰ βλέπῃ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς ἀποφασίζει νὰ γίνῃ αὐτόχειρ. Προβαίνει εἰς τὰς ἀναγκαίας προπαρασκευάς. Ἄλλ' ἔχουσα χρεῖαν τῆς βοηθείας καὶ συνεργασίας τῆς ἀδελφῆς, ὄφειλεν ἀναλαμβάνουσα πρὸς καιρὸν ψυχικὴν τινα γαλήνην καὶ ἠρεμίαν νάποκρύψῃ τὸν ἀληθινὸν τῆς σκοπὸν. Λοιπὸν προσκαλέσασα τὴν Ἄνναν, «εὔρηκα τρόπον, φιλότατη ἀδελφή, λέγει, εὔρηκα (νὰ μὲ συγχαρῆς), ὅπως ἀνακτῆσω ἐκείνον ἐρῶσα ἢ καὶ ἀπαλλαγῶ αὐτοῦ. Μ' ἐπεσκέφθη

μάγισσα ἐκ Λιβύης, ἱέρεια τοῦ ναοῦ τῶν Ἑσπερίδων, τροφὸς τοῦ δράκοντος καὶ φύλαξ τῶν χρυσῶν μῆλων (487 κέ.)

δι' ἐπιδῶν ν' ἀπαλλάττη ὑπόσχετ' αὐτὴ ὄλοιους θέλει
 ἄλγους παντός, καὶ νὰ φέρῃ τραχείας ὀδύνας εἰς ἄλλους,
 τοὺς ποταμοὺς νὰ συνέχη καὶ τ' ἄστρα νὰ στρέφῃ ὀπίσω,
 ἀνακαλεῖ τὰς νυκτίους ψυχάς, κ' ἡ γῆ ἀκοῦς νὰ μυκᾶται
 ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς, κ' αἱ μελῖαι κατέρχοντ' ἐξ ὄρους.

«Κατ' ἐντολὴν λοιπὸν τῆς παντοδυνάμου ταύτης ἱερέας ἔγειρε ἐν τῇ ἔνδον αὐλῇ τοῦ οἴκου (θερμῶς σε παρακαλῶ) ὑψηλὴν πυρὰν καὶ θέσε ἐπ' αὐτῆς τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄσπεθης κατέλιπεν ἐν τῷ θαλάμῳ ἀνηρητημένα, τὰ λοιπὰ πάντα αὐτοῦ πράγματα καὶ τὸ λέχος τὸ νυμφικόν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἀπωλέσθην. Πάντα ταῦτα τὰ μνημεῖα τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου κελεύει ἡ ἱέρεια νὰ φανισθοῦν».

Ἄνυποπτος ἡ Ἄννα ἐπιτελεῖ τὰ κελευσθέντα. Ὑπερμεγέθης ἐγείρεται πυρὰ καὶ περὶ αὐτὴν ἰδρύνονται βωμοί. Τοῦ ἔργου καὶ τῆς τελετῆς μετέχει καὶ ἡ βασίλισσα, ἡ ὁποία στέψασα τὴν πυρὰν διὰ πενθίμων φύλλων καὶ στεφάνων ἐπιθέτει ἐπ' αὐτῆς τὴν ἐσθῆτα, τὸ ξίφος καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Αἰνείου. Ἡ μὲν ἱέρεια λυσίκομος περὶ τοὺς βωμοὺς ἐπικαλεῖται μεγαλοφώνως τρεῖς ἑκατὸν θεοὺς, τὸ Ἔρεβος, τὸ Χάος καὶ τὴν τριπλῆν Ἑκάτην· ἡ δὲ Διδῶ γυμνὴ τὸν ἕτερον πόδα καὶ ἀνειμένη τὴν ἐσθῆτα ἐπιμαρτύρεται καὶ αὐτὴ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ ἄστρα. Οὕτως ἡ τελετὴ φαίνεται ὅτι εἶναι μαγική, καθιστᾷ δὲ τοῦτο πιθανώτερον ἡ ἀναζήτησις ἐρωτικῶν φίλτρων· ἡ ἱέρεια δῆλον ὅτι διὰ χαλκοῦ δρεπάνου πρὸς τὸ φέγγος τῆς σελήνης ἀποθερίζει βοτάνας μεστὰς δηλητηριωδῶν χυμῶν καὶ προλαβοῦσα ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ μετώπου ἀρτιγενοῦς πώλου τὸ ἵππομανές, ἥτοι τὴν σαρκώδη ἀπόφυσιν, ὥστε νὰ προαρπάσῃ ἀπὸ τῆς μητρὸς του τὸν ἴμερον. Ἄλλ' ἡ αὐτὴ τελετὴ χρησιμεύει ἅμα καὶ ὡς θυσία πρὸς τοὺς κάτω θεοὺς, ὥστε νὰ εἶναι ἡ πρόπουσα προπαρασκευὴ ἐπικειμένου θανάτου. Περαιτωθεῖσα λοιπὸν ἡ ὄλη ἐργασία παρέχει εἰς τὴν Διδῶ πᾶν ὅ, τι ἐπεζητεῖ. Ἐχουσα πλέον ἐνώπιόν της πάντα τὰ μνημεῖα τῆς βραχείας ἐκείνης

εὐδαιμονίας τοῦ ἔρωτός της δύναται πλέον νὰπαλλαγῆ τῆς ὀδυνηρᾶς ζωῆς.

Εἶναι βαθεῖα νύξ· ἡ φύσις ὅλη κοιμᾶται, ἀλλ' ἡ Διδῶ διαμένει ἄυπνος. Ἡ μόλις καὶ μετὰ κόπου ἀνακτηθεῖσα ἐκείνη γαλήνη καὶ νηνεμία τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας εἶχε χρεῖαν, ὅπως ἐπιτηδείως προπαρασκευάσῃ καὶ ἀσφαλῶς βαδίσῃ τὴν εἰς τὸν θάνατον ἀγούσαν ὁδόν, ὑποχωρεῖ τώρα εἰς τὴν θύελλαν τοῦ ἀγρίου πάθους καὶ εἰς τὸν κλύδωνα τῆς ὀργῆς. Παρὰ τῆς Διδουῆς μονολογούσης (534 κέ.) ἢ πρὸς τὴν ἀποῦσαν ἀδελφὴν διαλεγομένης ἀκούομεν τοὺς παντοίους διαλογισμούς, οἱ ὅποιοι ἀναποτρέπτως ἄγουν εἰς τὴν σταθερὰν γνώμην ὅτι ὁ βίος κατέστη ἀφόρητος καὶ ἀβίωτος καὶ ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τῶν δεινῶν σωτηρία. Τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην ἐπισφραγίζει ὁ ἐν τέλει ἐπιφερόμενος ἐκείνος ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως, ὅτι δὲν διεφύλαξε τὴν εἰς τὸν τεθνεῶτα σύζυγον ὑπεσχημένην πίστιν. Ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ καλλίστου τούτου μονολόγου ἔχει μὲν ὁ ποιητὴς πρὸ ὀφθαλμῶν ἕτερα πρότυπα, τὸν παρὰ Σοφοκλεῖ μονόλογον τοῦ Αἴαντος μέλλοντος ν' αὐτοκτονήσῃ, τὸν τῆς Μηδείας παρ' Εὐριπίδῃ μελλούσης νὰποσφάξῃ τὰ τέκνα της, τὸν τῆς Ἀριάδνης παρὰ Κατούλλῳ (64, 177 κέ), ἀλλ' ὅμως διαφυλάττει καὶ τὴν οἰκίαν πρωτοτυπίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν.

Τῆς Διδουῆς μοιραίως πρὸς τὸν θάνατον φερομένης, τί γίνεται ὁ Αἰνείας; Πρὸς τοῦτον, ἐνῶ κοιμᾶται ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς νεῶς σταθερὰν ἔχων γνώμην νὰποπλεύσῃ, ἐπιφαίνεται πάλιν νύκτωρ ὁ Ἑρμῆς καὶ ἐντόνως ἐπιτάττει τάχιστα οὐρίου ἀνέμου πνέοντος νὰποπλεύσῃ, διότι ὁ ἐκ τῆς κακὰ βυσοδομοῦσης κίνδυνος εἶναι μέγας: *ποικίλον πάντοτε καὶ εὐμετάβλητον ἢ γυνή.* Ἐκκληκτος ὁ Αἰνείας ἐπεγεύρεται καὶ κελεύει τὰ πρέποντα πρὸς ἀπόπλουν.

Ἄμα τῇ πρώτῃ ἀνατολῇ βλέπει ἡ ἀγρυπνοῦσα Διδῶ ἀπὸ τῶν πύργων τῶν ἀνακτόρων τὸ φοβερὸν θέαμα: τοῦ Αἰνείου τὸν στόλον ἀναγόμενον. Ἡ αἰφνιδία αὕτη ὄψις ἐξάπτει τὴν δύστηνον βασιλίσαν εἰς μεγίστην *μανίαν* καὶ *παραφροσύνην*, συνεξευγμένην μετὰ τοῦ πάθους τῆς *ἐνδικήσεως*,

Κοπτομένη τὰ στήθη καὶ τίλλουσα τὴν ξανθὴν κόμην ἐπιβοᾷ (591 κέ).

λοῖπὸν ὁ ξένος ἐκεῖνος καὶ τὸ κράτος μας θενά ἐμπαίξει;

Ἐκτὸς ἑαυτῆς γενομένη καὶ φανταζομένη ὅτι ἔχει περὶ ἑαυτὴν ἀκολούθους προστάσει, ὅπως ἀρπάσαντες τὰ ὄπλα πλεύσουν καὶ κατακαύσουν τὸν στόλον. Ἄλλ' αἴφνης συνερομένη φρίττει ὅτι λαλεῖ μόνη πρὸς ἀπόντας:

Τί ὁμιλῶ; ποῦ εἶμαι; καὶ ποῖα μ' ἐκτρέπει μανία;

Ἵνειδίξει ἑαυτήν, διότι ἀργὰ συγκινεῖται διὰ τὰ ἀνόσια ἔργα καὶ τὴν δολερὰν ἀπιστίαν τοῦ Αἰνείου, τοῦ ὁποίου καὶ μκκτηρίζει τὴν θρυλουμένην εὐσέβειαν (596 κέ).

αἴ! τῶρ' ἀθλία Διδῶ, σὲ συγκινοῦν τ' ἀνόσια ἔργα!
ἔπρεπε τότε, ὅποτε τοῦ ἐδώρεις τὰ σκῆπτρα! νὰ ὁ πιστός σου,
μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς πατρίους θεοὺς ὁ φέρων, ὡς λέγουν,
ὁ εἰς τοὺς ὤμους βαστάζων τὸν πλήρ' ἡμερῶν τοῦ πατέρα!

Εἰς τοσοῦτον δὲ μανίας καὶ ἐκδικήσεως φθάνει, ὥστε νάγανακιῇ ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ κατασπαράξῃ τοῦ ἀπίστου τὸ σῶμα καὶ νὰ διασπείρῃ τὰς σάρκας του εἰς τὸν πόντον ἢ καὶ αὐτὸν τὸν μικρὸν Ἰουλον διαμελίσασα νὰ παραδέσῃ εἰς ἐκεῖνον πρὸς γεῦμα.

Ἄλλ' ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ἡ τιμωρὸς χεῖρ, μέλλει νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ ἀρά. Τῶν δὲ θνησκόντων αἱ ἀραί, ὡς ὀξέως διορώντων τὸ μέλλον κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ἀρχαίων, δὲν μένουν ἀνεκπλήρωτοι. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡ Διδῶ πρῶτον μὲν ἐπικαλουμένη τὸν τὰ πάντα ὀρῶντα Ἥλιον, τὴν προστάτιν Ἥραν, τὴν Ἐκάτην καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, ἀναφέρεται εἰς αὐτὸν τὸν Αἰνεῖαν καὶ εἰς τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους μέλλει νὰ ὑποστῇ ἀποβιβαζόμενος εἰς Ἰταλίαν· εἶτα δὲ ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς Τυρίους ὑπαινίσσεται τὴν μακρὰν καὶ ἀγρίαν πάλην Ρώμης καὶ Καρχηδόνας. Διὰ τοῦ δευτέρου τούτου μέρους συνάπτεται στενώτατα ἡ ἐπικὴ προᾶξις τῆς Αἰνειάδος πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸν γιγαντώδη ἐκεῖνον ἀγῶνα παριστᾷ συμβολικῶς ἡ ἄσπονδος ἔχθρα τῶν δύο μυθικῶν ἰδρυτῶν τῶν ἀντι-

ζήλων πόλεων, ἔχθρα καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους κληροδοτούμενη· ὥστε αἱ ὑπὸ τῆς θνησκούσης Διδούης ἐκφερόμεναι ἀραί, αἱ ἀποτελοῦσαι οὕτως εἰπεῖν τὴν πολιτικὴν τῆς διαθήκην, εἶχον μέγιστον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ἀναγινώσκοντας τὸ ἔπος Ρωμαίους. Τὸ δὲ περιμανὲς πάθος τῆς βασιλείσεως ἐξάπτεται εἰς τὸ ἔπακρον, ὅταν ἐν τέλει τῆς θανατοῦ ἀποστροφῆς προκαλῆται νὰ προκύψῃ ὀψέποτε ἐκ τῆς τέφρας τιμωρὸς τῶν ἀποίκων Τρώων· βεβαίως δ' οἱ Ρωμαῖοι ἀναγνώσται ὑπενόουν τὸν μέγαν ἐκεῖνον Καρχηδόνιον στρατηγόν, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐνέβαλεν εἰς τρόμον τὴν Ἰταλίαν.

Ἐπιθυμοῦσα ἡ Διδὼ τὸ νεκρὸν τῆς σώμα νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀδελφῆς καὶ νὰ τύχῃ τῆς ἀναγκαίας περιποιήσεως, τὴν προσκαλεῖ διὰ τῆς Βάρκης, τῆς γραίας τροφοῦ τοῦ Σιχαίου, νὰ μετὰσχῃ δῆθεν τῆς θυσίας. Ἀπελθούσης τῆς τροφοῦ, ἐμμανὴς ἡ Διδὼ καὶ ἀγρία, περιστρέφουσα τὰ αἵματηρά, ὄμματα, καὶ ὠχρὰ ἐπὶ τῷ ἐπικειμένῳ θανάτῳ, σπεύδει εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ οἴκου, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς πυρᾶς, καὶ ἀνέλκει τοῦ Αἰνείου τὸ ξίφος, δῶρον ἄδωρον καὶ μοιραῖον, οὐχὶ πρὸς τοιαύτην χρῆσιν καταλειφθέν.

Ὁ τελευταῖος τῆς Διδούης μονόλογος εἰσάγεται, καθὼς ἐν τῇ τραγωδίᾳ εἰσάγονται οἱ τοιοῦτοι μονόλογοι. Προσβλέπουσα ἡ βασίλισσα πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς πυρᾶς γλυκεῖαν ἐσθῆτα καὶ τὴν ποτε συζυγικὴν κλίνην, ἀναχαιτίζει ἐπ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν δακρῶν καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Καθὼς παρ' Εὐριπίδῃ ἡ Ἀλκηστὶς ἀποχαιρετίζει τὸ λέκτρον

ὦ λέκτρον, ἐνθα παρθένοι' ἔλυσαι ἐγώ,
χαῖρ' οὐ γὰρ ἐχθαίρω σ', ἀπώλεσας δέ με
μόνην

καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ἡ Δηϊάνειρα (Τραχίνια 917)

ὦ λέχη τε καὶ νυμφεῖ' ἐμὰ
τὸ λοιπὸν ἤδη χαίρεθ' ὡς ἔμ' οὐποτε
δέξεσθ' ἔτ' ἐν κοίταισι ταῖς δ' εὐνάτριαν,

οὕτω καὶ ἡ Διδὼ βλέπουσα τὸ ὕστατον τοὺς ἀφώνους μάρτυρας τῆς προτέρας εὐτυχίας, εἰσπεσοῦσα εἰς τὸ μοιραῖον λέκτρον ἀποτείνει τοὺς ἐσχάτους λόγους πρὸς τὰ γλυκύτατα

μνημεῖα. Οἱ λόγοι της ἀποπνέουν ρωμαϊκὸν ἥρωϊσμόν, τὸν ὅποιον μόνη τοῦ Βεργιλίου ἡ λύρα ἠδύνατο τόσον ἐντέχνως νὰ ἐρμηνεύσῃ. Ἡ Διδῶ ἀνευρίσκει παρηγορίαν εἰς τὰς μεγάλας τοῦ βίου ἀναμνήσεις, συναισθάνεται ὅτι ἐξεπλήρωσεν ὑψηλὴν ἀποστολὴν καὶ ἐβασίλευσε μεγάλου λαοῦ. Ἐν πλήρει συνειδήσει τοῦ μεγαλείου της ἀποθνήσκει ἀδιάλλακτος μὲν πρὸς τὸν θανατώσαντα αὐτήν, διηλλαγμένη δὲ πρὸς τὸν θάνατον:

« Ἀγάπης μνημεῖα γλυκὰ, ἐφ' ὅσον θεὸς συνεχώρει καὶ μοῖρα,
δέχθητε αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ λυτρώσαί' ἐμὲ τῶν βασάνων.
ἔζησα τὸν δρόμον διήνυσα, πού μου ἔδωκ' ἡ τύχη.
ἤδη μεγάλ' ἡ εἰκὼν ἡ ἐμὴ καταβαίν' εἰς τὸν Ἄδην.
ἔκτισα πόλιν λαμπρὰν καὶ τὰ τεῖχη μου ὄρθια εἶδον,
κατ' ἀδελφοῦ δυσμενοῦς ἐξεδίκησα σύζυγον φίλον.
Ἄχ! μακαρία καὶ τρεῖς μακαρία, ἂν εἰς τὴν χώραν
τὴν ἡμετέραν μηδέποτε Ἰρῶϊα ἤγγιζον πλοῖα! »
εἶπε, καὶ τὴν κλίνην φιλοῦσα «λοιπὸν ἀνεκδίκητος θνήσκω!
ἄς ἀποθάνω», ἀνέκραξεν, «οὕτως ἄς κατέλθω εἰς τὸν Ἄδην!
τοῦτο τὸ πῦρ ὁ ἀπάνθρωπος Ἰρῶς ἐκ τοῦ πόντου ἄς βλέπῃ,
τοῦ δικοῦ μου θανάτου τοὺς οἰωνοὺς μαζί του ἄς φέρῃ».

Καὶ κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ θανάτου τῆς Διδοῦς ὁ Βεργίλιος ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν. Καθὼς ἡ ἀρχαία τραγωδία δὲν παρουσιάζει συνήθως πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν θεατῶν τὸν ἥρωα θνήσκοντα, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν κοινωνοῦς τῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας τὸ δεινὸν ἔργον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς οἰκείους ἢ τοὺς παρισταμένους, οὕτω πράττει καὶ ὁ ρωμαῖος ποιητής. Δὲν βλέπομεν τὴν Διδῶ ἐμπηγνύουσαν τὸ ξίφος εἰς τὸ στήθος τοῦτο ἀκριβῶς τὸ κρίσιμον σημεῖον παρέρχεται τοῦ ποιητοῦ ἡ διήγησις. Αἱ ἀμφίπολοι μόνον τὴν βλέπουν καταπεσοῦσαν αἰμόφυρτον ὀλολυγμοὶ καὶ κοπετοὶ ἀντηχοῦν εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἰμωγὴ δῆκει διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, ὡς εἴαν αὕτη ὑπὸ πολεμίων εἰσβαλόντων κατεστρέφετο ἢ ὑπὸ παμφάγου πυρὸς κατεκαίετο. Ὀλοφυρομένη ἡ ἀδελφὴ Ἄννα προστρέχει, ἀπευθύνει τοὺς ὑστάτους λόγους καὶ προσφέρει τὰς τελευταίας περιδάψεις.

Ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Διδουῆ προσεπάθησεν ὁ ποιητὴς νὰ διαγράψῃ τὸν ιδεώδη τύπον *ἡρωϊκῆς* γυναικός. Τὴν ψυχὴν τῆς, προτοῦ νὰ διαταραχθῇ ὑπὸ τοῦ ἔρωτικοῦ πάθους, χαρακτηρίζει τόλμη καὶ δραστηριότης (ὄρα τὴν μετὰ θάνατον τοῦ συζύγου ἴδρυσιν καὶ διοίκησιν τῆς νέας πόλεως), ἦθους ἀγνότης καὶ συμπάθεια πρὸς δυστυχοῦντας, μεγαλοφροσύνη καὶ εὐγένεια βασιλική. Ἡ ὑψίστη φιλανθρωπία συνάπτεται μετὰ τῆς μεγαλοψυχίας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐνέσκηψε εἰς τὴν ψυχὴν τῆς τὸ θυελλῶδες πάθος, δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ ταπεινόν, τίποτε τὸ πανοῦργον, τίποτε τὸ μισητόν, τίποτε τὸ βαρβάρως σκαιόν. Συνδιατρίβουσα μετὰ τοῦ Αἰνείου οὐδόλως ἐκτρέπεται εἰς μακροὺς λόγους πρὸς ἐπίδειξιν· οὐδὲν ἐμφανίζει τὸ λάλον καὶ γυναικείως στομύληθρον τοῦναντίον μάλιστα πρὸ τοῦ περιλημένου ἀνδρὸς ἢ φωνὴ τῆς πιάνεται καὶ κόπτεται. Ὅτε ὑπώπτευσεν τὴν ἀπιστίαν τούτου, ὁ ἄγριος πόθος τοῦ νὰ κατασπαράξῃ αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν του καταλαμβάνει ταύτην διατελοῦσαν ἐν μανίᾳ καὶ παραφροσύνῃ. Ἐγειρομένης τῆς μαγικῆς πυρᾶς, ἐπὶ τῆς ὁποίας μέλλει ἀναβάσσει νὰ ἐπισφάξῃ ἑαυτήν, οὐδόλως φαίνεται πιστεύουσα εἰς τὴν δύναμιν τῆς μαγείας, καθὼς ἀφελῶς πιστεύουν ἡ Ἄννα καὶ ἡ Βάρκη, οὐδ' ἐγκρίνει τὴν χρῆσιν αὐτῆς· «ἀκουσίως, λέγει, καταφεύγω εἰς μαγικὰς τέχνας». Διαφυλάττουσα τὴν βασιλικὴν τῆς ἀξιοπρέπειαν, ἀπαξ μόνον ἐν τῷ κρισίμῳ καιρῷ ἀποφασίζει, ἡττωμένη ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, νὰ ταπεινωθῇ πρὸ τοῦ Αἰνείου· ἀλλὰ πόσον μεγαλοψύχως πράττει τοῦτο καὶ πόσον ἀπροσποίητως. Τὴν μεγαλοφροσύνην τῆς δεικνύει οὐ μόνον ζῶσα, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Ἐν τῷ VI βιβλίῳ εἰσάγεται ὁ Αἰνεὶας καταβαίνων εἰς τὸν Ἄδην· ἐκεῖ κάτω ἀνὰ τοὺς campos lugentes (τὰ πεδία τοῦ κλαυθμῶνος ἢ κατὰ Dante: la dolorosa selva) περιπλανῶνται αἱ σκιαί γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῆς γῆς ἐδυσπάθησαν καὶ κατετάκησαν ὑπὸ διακαοῦς ἔρωτος· ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀναστρεφομένη ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ Αἰνείου καὶ ἡ τῆς Διδουῆς. Δακρῶν οὗτος ἀποτείνει πρὸς αὐτὴν λόγους περιπαθεῖς καὶ δικαιο-

λογούμενος διὰ τὴν ἀκουσίαν ἐγκατάλειψιν καὶ τὸν ἐκ ταύτης ἐπακολουθήσαντα ὄλεθρόν της, ἐπιφωνεῖ:

Στάσου, ἐπίσχες τὸ βῆμα καὶ μὴ με στερήσης τῆς θεάς·
τίν' ἀποφεύγεις; κατὰ μοῖραν ὕστατα ταῦτα σοῦ λέγω.

Ἡ Διδῶ πρὸς ταῦτα σιωπᾷ. Ὅτι δὲ λέγει ὁ *Περὶ ὕψους* (§ 9) Συγγραφεὺς διὰ τὴν ἐν τῷ Ἄδῃ σιωπῆν τοῦ Αἴαντος ἐνώπιον τοῦ Ὀδυσσεύς (Ὀμηρ. Ὀδυσσεΐας ι.) ἀληθεύει καὶ ἐδῶ: ἡ *τῆς Διδουῦς σιωπῆ μέγα καὶ παντὸς ὑψηλότερον λόγον*. Ἡ Διδῶ ἀποστρέφουσα στηρίζει κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀσυγκίνητος τέλος ἀπέπτη δυσμενῆς εἰς τὸ εὐσκιον δάσος.

Ἄλλ' ὁ Αἰνεΐας, θὰ ἐρωτήσῃ τις, ὁ ἐν τῷ Ἄδῃ ἐπὶ τῇ ὄψει τῆς Διδουῦς μέχρι δακρύων συγκινούμενος, δὲν παριστάνεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὑπόψυχρος καὶ ἀσπλαγχνος, ἐφ' ὅσον αὐτῇ ἦτο ζῶσα ἐπὶ τοῦ ἄνω κόσμου; Ὅτι ὁ Αἰνεΐας ἐπλήγη ὑπ' ἐρωτος ἀγνοῦ πρὸς τὴν Διδῶ, τοῦτο πολλαχοῦ, ὡς προερρήθη, ὑποδηλοῦται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀρχίζει ἡ τοῦ ἥρωος *τραγικὴ* περιπέτεια. Ἐρωτικῶς διακειμένος πρὸς τὴν βασιλίссαν καὶ μετ' αὐτῆς συνδιατρίβων καὶ συμπονῶν καὶ συνεργαζόμενος πρὸς ἴδρυσιν τῆς νέας πόλεως ἀποδεικνύεται ἀπιστος εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν του, ἀμνήμων τῆς θεΐας ἐντολῆς. Ἄγὼν ἄρα γίνεται ἐν τῷ στήθει τοῦ Αἰνεΐου διαρκῶς ἐπιτεινόμενος, ἕως οὗ ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ, ἦτοι τοῦ *λόγου* ἐπανάγεται ὁ ἀγωνιῶν ἥρωος εἰς τὴν εὐθειᾶν ὁδόν. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ *τραγικοῦ* τὸ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Volkelt¹ καλούμενον *τραγικὸν τοῦ ἐνόχου ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος*, τοῦ ὁποίου παραθέτει οὗτος πάμπολλα παραδείγματα ἐκ τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, οἷον παρὰ Σίλλερ τὸ παράδειγμα τοῦ Φιέσκου, τοῦ Βαλλενστάϊν, τῆς Παρθένου τῆς Ὁρλεάνης, παρὰ Σαιξπήρῳ τὸ τοῦ Ἀντωνίου ἐν τῷ δράματι «Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα», τὸ τοῦ Μάκβειδ κτλ. Ἀλλὰ παρὰ Βεργίλιῳ ὁ ἀγὼν ἔνεκα τῆς τοῦ θεοῦ

¹ Aesthetik des Tragischen, σελ. 182 κ. ἑ.

ἐπεμβάσεως δὲν παριστάνεται ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιτεινόμενος, ὥστε νὰ φθάσῃ εἰς πλήρη ἀνάπτυξιν. Καὶ διὰ ταῦτα πάντως ὁ τοῦ Αἰνείου τρόπος δὲν ἱκανοποιεῖ νεώτερον ἀναγνώστην, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ καὶ αὐτὸν θερμότερον ἐκδηλοῦντα τὸ κατέχον αὐτὸν πάθος, ὡς τοῦτο πράττει ἡ Διδώ. Ὁ λόγος τῆς φαινομένης ταύτης ἀτελείας τοῦ ποιητοῦ εἶναι τοῦτο μὲν ὅτι ἐν σεμνῶ ἡρωϊκῶ ἔπει, ὡς οἱ παλαιοὶ ἐξεδέχοντο αὐτό, δὲν θὰ ἤρμοξε νὰ παρασταθῇ ὁ *insanus amor* κατακυριεύων τῆς ψυχῆς ἀνδρὸς καὶ δὴ αὐτοῦ τοῦ ἥρωος τοῦ ἔπους, τοῦτο δὲ διότι ὁ Αἰνείας εἶναι ὁ προωρισμένος νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Ἑσπερία πόλιν, ἡ ὁποία μέλλει νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὰ σκῆπτρά της τὴν οἰκουμένην· εἶναι ἄρα τὸ ἐκλεκτόν ὄργανον τῆς θείας Προνοίας, τῆς Εἵμαρμένης, ἡ ὁποία ἐνεργεῖ σκληρῶς καὶ ἀδυσωπήτως, ἀδιαφοροῦσα περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου δικαίου καὶ ἀδίκου, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας καὶ δυστυχίας: *volentem fata ducunt, nolentem trahunt* (= τὸν βουλόμενον ἡ Εἵμαρμένη ἄγει, τὸν μὴ βουλόμενον ἔλκει. — Σενέκας). Ἄλλ' ὁ Αἰνείας, ἐπικρατήσαντος ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ λόγου, μὴ νομίσει κανεὶς ὅτι παριστάνεται ὅλως ἀναμάρτητος. Ἠμάρτησε κατὰ τὸν ποιητὴν οὐχὶ διότι ἐγκατέλιπε τὴν Διδώ—τοῦτο πράξας ὑπήκουσεν ὁ εὐσεβὴς εἰς τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ—ἀλλὰ διότι λησμονήσας πρὸς καιρὸν τὴν ὑψηλὴν του ἀποστολὴν συνῆψε μετ' αὐτῆς δεσμόν, ὁ ὁποῖος ἐμέλλε μοιραίως ποτὲ νὰ κοπῇ. Διὰ τὸ ἁμάρτημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπιφέρει καὶ τῆς Διδούς τὸν θάνατον, θὰ τιμωρηθῇ δεινῶς· αἱ ἄραι ἐκείνης θὰ πέσουν ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ· θὰ ἰδρῦθῇ μὲν ἐν Ἰταλία ἡ ὑπὸ τῶν θεῶν ἐπηγγελμένη πόλις, ἀλλὰ πόσοι μόχθοι θάπαιτηθοῦν, πόσοι αἱματηροὶ ἀγῶνες θὰ διεξαχθοῦν!

Ἄλλὰ καὶ τῆς Διδούς ἡ πῶσις εἶναι πῶσις τραγικῆς ἡρωίδος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς διείδε τὴν περὶ ἀπόπλου ἀπόφασιν τοῦ Αἰνείου, μετὰ διαφέροντος τὴν παρακολουθοῦμεν ἀγωνιζομένην νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκτίρομεν ὡς ἐπιχειροῦσαν *ἀδύνατα*. Εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ τὸ τραγικόν. Τὸ αἰώνιον θέμα

τῆς τραγωδίας, τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς συγχρόνους τοῦ Αἰσχύλου ἦτο τόσον βαθύ, τόσον ἀνεπίλυτον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐκ νέου πρὸς λύσιν ἐπιτακτικῶς προβαλλόμενον, ὅσον καὶ διὰ τοὺς συγχρόνους τοῦ Σαιξπήρου καὶ διὰ τοὺς ποιητὰς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἶναι ἢ πρὸς ἀλλήλας σύγκρουσις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ δυνάμεως. Εἶναι μὲν ἡ σύγκρουσις αὕτη συνήθης καὶ καθημερινή καὶ τὴν ἀπεκδεχόμεθα, ὅπου πρόκειται περὶ ἀποτυχίας τῶν συνήθων ἡμῶν προαιρέσεων καὶ ἐπιχειρήσεων, ὡς τι ἀναπόφευκτον. Ἄλλὰ τὸ ἀναπόφευκτον τοῦτο καταντᾷ τραγικόν, ὅταν οὐχὶ μία τις μόνη ἐπιχείρησις κινδυνεύῃ, ἀλλὰ ὅλη προσωπικότης, εἰς τὴν ὁποίαν γενικαὶ ἀνθρώπιναι ιδιότητες διαρκῆ ἔχουσαι ἀξίαν ἐνοῦνται εἰς ὑπέροχον χαρακτῆρα, ἐξεγείροντα διὰ τῆς ὀρμῆς καὶ ἐνεργείας του τόσον ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον μας, ὥστε νὰ συναισθανώμεθα ὅτι καὶ ἡμεῖς συνορμῶμεν καὶ συνενεργοῦμεν καὶ συμπάσχομεν μετ' αὐτοῦ. Ἐδῶ δὲ ἡ σύγκρουσις ἐκείνη βουλήσεως καὶ δυνάμεως, εὐθύς ὡς ἀποβῆ ἀνεπίλυτος, καταντᾷ εἰς καταστροφὴν, δι' ἧς αὕτη ἡ βουλομένη προσωπικότης ἀπόλλυται¹. Ἡ εὐγενὴς Διδῶ ἠγάπησε τὸν μέγαν Αἰνεῖαν καὶ ἀντηγαπήθη ὑπ' αὐτοῦ· ἐνεφορήθη ἠδίστων ἐλπίδων καὶ ἔπλασεν ὄνειρα λαμπρὰ ὡς βασίλισσα κράτους μεγάλου· ἀλλὰ βουλευθεῖσα νὰ κατακρατήσῃ παρ' ἑαυτῆ τὸν πεφλημένον ὡς διαρκῆ τοῦ βίου σύντροφον καὶ συμβασιλέα, ἠγνόει ἢ δύστηνος ὅτι ἀμηχάνων ἐρᾷ, ὅτι παλαίει πρὸς καθυπερτέραν δύναμιν, τὴν Εἴμαρμένην. Μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τῆς ταύτης παρασκώπτει καὶ μυκτηρίζει ἀνηλεῶς καὶ τὰς περὶ ἐντολῆς τῶν θεῶν ὑπὸ τοῦ Αἰνεῖου προφερομένας δικαιολογίας καὶ χλευάζει ὡς ψεύδη καὶ προφάσεις αὐτοῦ ἐπινοήσαντος νὰ ψηφοπαικτῆσῃ τὴν καρδίαν τῆς. Κατὰ τὴν τοιαύτην σύγκρουσιν τῆς ἡρωίδος ὁ ὄλεθρος ἦτο ἀναπόφευκτος. Εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστος ἡ τέχνη, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ ῥωμαῖος ποιητὴς ὑποτυπώνει ἐκάστοτε τὰ ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα ἐπετάχυναν τῆς Διδουῆς τὸν θάνατον,

¹ W. Wundt, die Kunst, ἔκδ. 2, σελ. 543 κ. ἐ. (ἐν τῷ 3ῳ τόμῳ τῆς Völkerpsychologie).

ἐλατήρια ἢ ἔχοντα τὴν ρίζαν ἐν αὐτῷ τῷ χαρακτῆρι τῆς Διδουῆς ἢ ἔξωτερικά. Πλὴν τῆς παραβάσεως τῆς εἰς τὸν τεθνεῶτα σύζυγον πίστεως, τὸ ὁποῖον ἐλατήριον ἐπισφραγίζει τὴν ἀπόφασίν της, προστίθενται καὶ ταῦτα: αἰσχύνῃ ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἀπώλεια τῆς αἰδοῦς καὶ ἀγνότητος, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ ἐσεμνύνετο καὶ διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις κλέος μέγα, κίνδυνος ἐκ τῶν κύκλω λαῶν, μέλλουσα ἐκδίκησις τοῦ ἀποκρουσθέντος μνηστῆρος Ἰάρβα, ἀπαίσιαι σημεῖα κατὰ τὰς τελουμένας θυσίας, φωναὶ ἀπὸ τοῦ τάφου τοῦ συζύγου ἀκουόμεναι. Πάντα ταῦτα ἀναπολούμενα ἐν τῇ ψυχῇ τῆς μεγαλόφρονος βασιλίσσης καθιστῶσι τὸν βίον της πικρὸν, ἀφόρητον, ἀβίωτον καὶ ἐπιφέρουν τὴν καταστροφὴν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι τὰ ἐλατήρια ταῦτα ἄσχετα πρὸς ἄλληλα· δι' αὐτῶν διήκει ἐνότης· ὑπάρχει *μία* πρᾶξις, ἐξ ἧς πάντα πηγάζουν, *εἷς* ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀντὶ τὰ μεταβάλλῃ εἰς εὐλογίαν μετέβαλεν εἰς ὄλεθρον.

Ἄλλὰ ποία τις ἢ ἐκ τοῦ ὄλεθρου τῆς Διδουῆς τραγικὴ ἐντύπωσις; Ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ ὄλεθρου τούτου ἐντύπωσις εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ προμνημονευθεὶς Volkelt, χαρακτῆρος καταπιεστικοῦ καὶ καταθλιπτικοῦ· γεννᾶται δὲ αὕτη, ὅπου ψυχὴ μεγάλη, καρδιὰ ἀγνή, τάσις ἰδεώδης ὑποσκάπτεται, δηλητηριάζεται, καταστρέφεται εἴτε ὑπὸ δολίων κακούργων εἴτε ὑπὸ θελκτικοῦ καὶ ἀπατηλοῦ περιβάλλοντος εἴτε καὶ διὰ τεχνασμάτων τῆς μοίρας. Ὅσαδήποτε δὲ ἀντίρροπα ἐναντίου χαρακτῆρος, ἢτοι ὀρθωτικοῦ χαρακτῆρος, καὶ ἂν μεταχειρισθῇ ὁ ποιητής, ἢ τελικὴ ἐντύπωσις θὰ περιέχῃ πάντοτε τὸ τραγικὸν τοῦ καταπιεστικοῦ χαρακτῆρος· συναισθανόμεθα δηλαδή ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγωνιῶντας, συντετριμμένους· καταθλιβόμεθα, ἀχθόμεθα διὰ τὴν τοιαύτην ἐκβασιν. Παράδειγμα τούτου κάλλιστον καὶ ἅμα γνωριμώτατον ἐκ τῆς ἁττικῆς τραγωδίας εἶναι ὁ Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ἐκ δὲ τῆς νεωτέρας τραγωδίας μνημονευτέος ὁ Ὅθελλος τοῦ Σαιξπήρου: ἀνθρωπος περὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθῃ ὀξὺς καὶ σφοδρὸς καὶ ραγδαῖος, ἀλλὰ διαφυλάττων ἡθους ἀγνότητα καὶ ψυχῆς ἀγαθότητα, ἀνθρωπος ὢν ἥσως ἅμα καὶ παῖς, παρευδοχιμούμενος διὰ τῶν πονηρευμάτων

καὶ μηχανορραφημάτων κακούργου ὑπερέτερου τὸν νοῦν καὶ ἐπιτρίπτου, τοῦ Ἰάγου, χάνει πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ εἰρήνην, ρίπτεται εἰς ἔσωτερικὴν διαπάλην καὶ ψυχικὴν τρικυμίαν, γίνεται κτηνώδης, θηριώδης φονεὺς τῆς ἀθώας συζύγου του καὶ τέλος ἐξωθεῖται εἰς αὐτοκτονίαν. Ἡ κατάφωρος ἀποκάλυψις καὶ τιμωρία τοῦ Ἰάγου καὶ ὁ ἐκ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Ὀθέλλου ἐξίλασμός ἔχουν μὲν κάποιαν ὀρθωτικὴν καὶ ἀνακουφιστικὴν δύναμιν, ἀλλὰ πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ παραγάγουν ἐν ἡμῖν συναίσθημα ὀλοσχεροῦς ἐξυψώσεως καὶ ἀπελευθερώσεως. Παρὰ δὲ τῷ Βεργίλιῳ ὁ θάνατος τῆς Διδουῆς εἶναι παράδειγμα ὀλέθρου ἐπιφερομένου οὐχὶ ὑπὸ φαύλων καὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ τῶν τεχνασμάτων τῆς Εἵμαρμένης. Παρὰ πᾶσαν τὴν ὀρθωτικὴν ἐπενέργειαν τὴν ὁποίαν ἔχουν δι' ἡμᾶς ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως τοῦ Αἰνείου, ἡ σκέψις ὅτι ὁ Αἰνείας εἶναι τὸ ἐκλεκτὸν ὄργανον τῆς θείας Προνοίας, ἡ ἀδημονία τῆς Διδουῆς ὡς παραβάσης τὴν εἰς τὸν τεθνεῶτα σύζυγον πίστιν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅμως περιλείπεται ἐν ἡμῖν συναισθημά τι καταπίεσεως καὶ καταθλίψεως· καταλαμβάνει ἡμᾶς ἀπαισιοδοξία τις περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· προκύπτει πρὸς ἡμῶν ὡς ἀδυσωπήτως ἐπικρατῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ νόμος *τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ*· ὁ ἀνθρώπος ἐν ὄλῳ του τῷ μεγαλείῳ εἶναι ἀπέναντι τῆς θείας βουλήσεως ἴσος μὲ τὸ μηδέν· ὁσάκις δὲ καὶ πρὸ τῶν ὀμμάτων μας παραστῆ ὁ ἐκμηδενισμὸς οὗτος, εὐρίσκομεν τότε ἐπαληθεῦον τὸ μελαγχολικὸν ἐκεῖνο ἐπιφώνημα τοῦ Πινδάρου: «Ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ' οὔτις; σκιᾶς ὄναρ ἀνθρώπος!»

Εἰσαγαγὼν ὁ Βεργίλιος εἰς τὸ ἔπος του τὴν περιπέτειαν ἐρωτικοῦ πάθους καὶ συνυφάνας ταύτην μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ὅλης ἐπικῆς πράξεως, ἠκολούθησεν, ὡς προερρήθη, τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἑλληνιστικῆς ποιήσεως καὶ προσηροδόσθη πρὸς τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν καλαισθησίαν· ἀλλ' ἐν τῇ πραγματείᾳ τῆς τοιαύτης περιπετείας δὲν ἠρκέσθη νὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν πρότυπα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀλλ' ἀνῆλθεν ἀκόμη ἀνωτέρω, ἦτοι εἰς τοὺς Ἑλληνας τραγικούς, οἱ

ὅποιοι εἰσήγαγον εἰς τὸ δράμα γυναῖκας ἕξ ἔρωτος δυσπαθούσας, οἷον ὁ Σοφοκλῆς τὴν Δηϊάνειραν εἰς τὰς Τραχινίας καὶ ὁ Εὐριπίδης τὴν Μήδειαν εἰς τὸ φερόνυμον δράμα καὶ τὴν Φαίδραν εἰς τὸν Ἴππόλυτον. Ἐκεῖθεν μάλιστα ἀρύεται ὁ Βεργίλιος τὰ χρώματά του πρὸς ἀπεργασίαν εἰκόνης ἀρμοζούσης εἰς τὸ σεμνὸν ἠρωϊκὸν ἔπος καὶ ἅμα ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν τῶν συγχρόνων του. Ἄλλὰ τὸ πάθος τῆς Διδουῆς συνελήφθη ὑπὸ τῆς φαντασίας τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ μὲ τισαύτην δύναμιν καὶ μὲ τισαύτην ψυχολογικὴν ἀλήθειαν διεγράφη, ὥστε ἱκανοποιεῖ τὸ νεώτερον συναίσθημα περισσότερον ἢ ἡ παράστασις τῶν ἀθελίτων ὁρμῶν τῆς Φαίδρας καὶ ἡ περιγραφή τῆς σκληρᾶς καὶ προδοτικῆς μνησικακίας τῆς Μηδείας. Ἡ τοῦ Βεργιλίου παράστασις εἶναι παθητικωτέρα μὲν τῆς τοῦ Σοφοκλέους ἐν ταῖς Τραχινίαις, εὐγενεστέρα δὲ καὶ πρὸς τὴν γυναικεῖαν φύσιν συμφωνοτέρα τῆς τοῦ Εὐριπίδου ἐν τῇ Μηδεῖᾳ. Καθόλου δὲ συνδυάσας ἐπιδεξίως τὰ δεδανεισμένα ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς κατώρθωσε διὰ τῆς θαυμασίας του τέχνης ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Διδουῆς νὰ λεπτοουργήσῃ καλλιτεχνον μορφήν, ἢ ὁποία διαρκῶς θὰ κατέχη ἐκπρεπῆ καὶ ὑπέροχον θέσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ λογοτεχνίᾳ.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ

